Вільям Шекспір

СОН ЛІТНЬОЇ НОЧІ

Переклав Юрій Лісняк

ДІЙОВІ ОСОБИ

Тезей, князь Афінський.*
Іпполіта, цариця амазонок,* заручена з Тезеєм.
Егей, батько Гермії.
Гермія, дочка Егея, закохана в Лізандра.
Лізандр,
Деметрій, закохані в Гермію.
Гелена, закохана в Деметрія.
Філострат, розпорядник розваг при дворі Тезея.
Пітер Клинець, тесля (Пролог в інтермедії).
Нік Навій, ткач (Пірам в інтермедії).
Френсіс Дудка, міхоправ (Тізба в інтермедії).
Том Носик, лудильник (Мур в інтермедії).
Робін Замірок, кравець (Місяць в інтермедії).
Гембель, столяр (Лев в інтермедії).
Оберон,* король фей і ельфів.
Тітанія,* королева фей і ельфів.
Пак, або Робін Паливода,*
Горошок,
Павутинка,
Метелик,
Гірчичка, ельфи.
Почет Тезея й Іпполіти.
Інші феї та ельфи — слуги Оберона й Тітанії.

Місце дії— Афіни й недалекий ліс.

ДІЯ ПЕРША

Сцена 1

Входять Тезей, Іпполіта, Філострат і почет.

Тезей

Година шлюбу, красна Іпполіто,
Вже недалеко. Ще чотири дні,
Й новий настане місяць. Та старий
Минає так повільно! Він стоїть
Моїм палким жаданням на заваді,
Мов мачуха або стара вдова,
Що проїдає спадок юнака.

Іпполіта

Чотири дні у ночі швидко кануть,
Чотири ночі проминуть у снах,
Тоді півмісяць, ніби срібний лук,
Нап'ятий знов у небесах, осяє
Весілля наше.

Тезей

Філострате, йди —
Збуди афінську молодь до розваг,
Розбуркай жвавий і веселий дух,
На похорони смуток прожени:
Навіщо нам на святі гість блідий!

Філострат виходить.

Мечем тебе здобув я, Іпполіто,
І кривдою здобув твою любов,
Та шлюб я справлю на інакший лад:
З пишнотою, з тріумфом, із гульнею!

Входять Егей, Гермія, його дочка, Лізандр і Деметрій.

Егей

Щасливий будь, преславний князю наш!

Тезей

Спасибі. Ти чогось хотів, Егею?

Егей

Поскаржитись до тебе я прийшов
На Гермію, оцю свою дочку.
Ось підійди, Деметрію. Владарю,
Це той, кого обрав я їй на мужа.
І ти, Лізандре, підійди. О князю,
А цей моє дитя приворожив.
Ти, ти, Лізандре, вірші їй складав,
Обмінювався знаками любові,
При місяці співав їй під вікном
Облудним голосом пісень облудних,
Підступно закрадався в душу їй,
Обручки плів із кучерів своїх,
Усякі витребеньки дарував:
Сережки, персні, солодощі, квіти —
Усе, що юнь невинну спокушає.
Ти хитрощами серце їй обплів
І обернув дочірній щирий послух

В затятий норов. Славний князю наш,
Коли вона й перед твоїм лицем
Відмовиться з Деметрієм побратись,
То я прошу: дозволь мені вчинити,
Як давній наш закон повеліває!
Вона моя дочка, я пан над нею.
Нехай вона моїй скориться, волі
Й за нього вийде, а як ні – помре.

Тезей

Що скажеш, Герміє? Подумай добре.
Для тебе батько — все одно що бог.*
Це ж він тебе красою наділив,
Немовби виліпив чи вилив з воску,
І владен він тебе переліпити
Так, як захоче. Твій жених Деметрій —
Достойний і шановний чоловік.

Гермія

Лізандр також.

Тезей

Так, сам собою — справді,
Але твій батько не його обрав,
І через це — достойніший Деметрій.

Гермія

Якби ж то батько захотів моїми
Очима глянуть!

Тезей

Краще хай твої
Його судові мудрому скоряться.

Гермія

Благаю, світлосте, простіть мене!
Сама не знаю, звідки ця відвага
І як мені це скромність дозволяє —
Так вільно говорити перед вами, —
Та я прошу вас, світлосте: скажіть,
Яка найтяжча може бути кара,
Коли я за Деметрія не вийду.

Тезей

Померти мусиш чи зректись навіки
Усіх чоловіків. Подумай добре,
Спитай своєї крові молодої:
Пішовши проти батькової волі,
Чи зможеш ти вдягти убір черниці *
І в тьмавій монастирській самотині
Серед сестер неплідних вік прожити,
Холодний місяць славлячи тужливо.
Блаженні ті, що можуть кров свою
Смирити для довічного дівоцтва,
Але стократ щасливіша троянда,
Котра нам пахощі свої віддасть,
Ніж та, котра на пагоні невиннім
Росте, живе і в самотині в'яне.

Гермія

Волію так рости, і жить, і в'януть,
Аніж тому віддать своє дівоцтво,
Кому душа не хоче підкоритись,
Чиє ярмо ненависне мені.

Тезей

Подумай ще. Як місяць оновиться
І шлюб мій буде скріплений навіки, —
В той день готуйся смерть свою зустріти
За непокору батьковому слову,
Або Деметрія за мужа взяти,
Або при вівтарі Діани * скласти
Обітницю самотності й дівоцтва.

Деметрій

Зласкався, Герміє! А ти, Лізандре,
За мною визнай безперечне право.

Лізандр

Коли тебе так щиро любить батько,
З ним одружись, дочку ж лиши мені.

Егей

Насмішнику! Так, я люблю його
І все моє йому віддати владен!
Дочка моя, й своє на неї право
Я передать Деметрієві хочу.

Лізандр

О князю! Я Деметрієві рівний
І родом, і багатством. А кохання
Моє палкіше; тим-то я не нижчий
Становищем за нього — як не вищий,
Але найбільше важить ось що тут:
Прекрасна Гермія мене кохає.
Чого ж мені зрікатись прав своїх?
Деметрій — це скажу йому я в вічі —
Недавно залицявся до Гелени,
Дочки Недара, й полонив її.
Тепер за ним Гелена красна в'яне,
Закохана у нього до нестями,
Обожнює зрадливця й вітрогона.

Тезей

Авжеж, такі чутки дійшли й до мене,
І я поговорити з ним хотів,
Та,, зайнятий поважними ділами,
Забув. Деметрію, іди зі мною
І ти, Егею, теж. На самоті
Я вам свою науку прочитаю;
Ти ж, Герміє прекрасна, забаганки
Відкинь і волі батьковій скорися,
Щоб не скарав тебе закон афінський,
Якого ми не владні скасувати,
Чи смертю, чи самітництвом довічним.
Ну, як тобі, кохана Іпполіто?
Ходімо! Й ви, Деметрію й Егею,
Ідіть зі мною, я вам доручу
Щось для мого весілля влаштувати,
Та поговоримо й про ваші страви.

Егей

Обов'язок ми виконати раді.

Усі, крім Лізандра і Гермії, виходять.

Лізандр

Ну що, кохана? Ти така бліда!
Чому на щічках враз пов'яли рожі?

Гермія

Мабуть, дощу немає, хоч могла б
Їх злива із очей моїх полити.

Лізандр

О леле. Ще ніколи я не чув
І не читав — в історії чи в казці, —
Щоб рівний був шлях щирого кохання:
Або ж нерівність роду завелика...

Гермія

О лихо! Знатне — простому не пара!

Лізандр

Або в літах різниця надто прикра...

Гермія

О глум! Старе із юним спарувати!

Лізандр

Або рідня чи ближні роблять вибір...

Гермія

О мука! Як чужим дивитись оком?

Лізандр

Або ж, як вибір навіть обопільний,
Війна, хвороба, смерть грозять коханню,
Тому воно минуще, наче, звук,
Швидке, як тінь, коротке, ніби сон,
Миттєве, мов та блискавка вночі,
Що, спалахнувши, вирве з чорноти
І нам на мить покаже небо й землю,
Та ми не встигнемо й сказати: "Глянь!" —
Як знов їх паща темряви поглине...
Так само швидко гасне все ясне.

Гермія

Ну що ж — коли такий у долі звичай —
Коханцям вірним класти перепони, —
То треба нам навчитися терпіти,
Бо для кохання цей тягар звичайний,
Як мрії, і зітхання, і думки,
Й бажання, й сльози — почет невідступний.

Лізандр

Так, правда, Герміє. Отож послухай:
Я маю тітку, удову, бездітну,

Багату вельми. Дім її стоїть
Від міста нашого десь миль за сім,
І я для неї — мов єдиний син.
Отам, кохана, ми поберемося,
Й закон афінський там нас не дістане.
Отож, як любиш ти мене, втечи
Цієї ночі з батькового дому,
І в тім гаю за милю від Афін,
Де я тебе з Геленою зустрів,
Коли вітали ви травневий ранок,
Тебе я дожидатиму.

Гермія

Лізандре!
Клянусь Ерота луком найтугішим,
Його стрілою щиро-золотою,*
Венериних голубок чистотою,*
Всім, що коханців з'єднує до скону,
І тим вогнем, котрий спалив Дідону,*
Коли вона від горя знавісніла,
Побачивши, що розпустив вітрила
Еней невірний; і всіма клятьбами,
Обіцянками, чесними словами,
Що будь-коли чоловіки ламали —
Жінки їх зроду стільки не давали, —
У тім гаю досвітньою добою
Узавтра я зустрінуся з тобою.

Лізандр

Гляди ж, кохана! Он іде Гелена.

Входить Гелена.

Гермія

Куди прямуєш ти, Гелено красна?

Гелена

Я красна? Я не красна, я нещасна.
Ти красна, ти Деметрієві мила,
Очима-зорями його скорила.
А голос твій — мов жайворонка спів
Серед зелених весняних ланів.
Якби заразливі були принади,
То я б від тебе заразилась радо,
Перейняла б і чарівливі очі,
І переливи голосу співочі.
Увесь би світ тобі я віддала
Й лише Деметрія собі взяла.
Твоїх навчившись поглядів і зваб,
Його любов здобути я могла б.

Гермія

Хоч суплюсь я — жагою він палає.

Гелена

Усмішкою цього не досягла я.

Гермія

Кляну його — йому так само мила.

Гелена

А я й благаннями не зворушила.

Гермія

Я з ним різкіш, а він — ніжніш зі мною.

Гелена

Що я палкіш — то він крутіш зі мною.

Гермія

Цей шал його — провина не моя.

Гелена

Твоєї вроди. Чом не винна я!

Гермія

Утішся. Вже мене він не зустріне,
Бо ми з Лізандром кидаєм Афіни.
Допоки тут Лізандра ще не знала,
За рай земний це місто я вважала.
Які ж чесноти мій коханий має,
Коли він рай у пекло обертає!

Лізандр

Гелено, ми звіряємось на тебе:
Цієї ночі, як угледить Феба *
Свій срібний лик у люстрі темних вод
І заблищить росинка, мов клейнод, —

В ту пору, що сприяє втікачам,
Пропустить нас одна з афінських брам.

Гермія

І в тім гаю, де ми з тобою часто
Удвох лягали на моріг квітчастий,
Звіряючи солодкі таємниці,
Ми зійдемось з Лізандром до зірниці
І до Афін свої повернем спини,
Шукаючи нової батьківщини.
Прощай, Гелено, і молись за нас.
Деметрія тобі хай верне час.
Прийди ж, Лізандре. Відтепер до ночі
Закохані поститись мають очі.

Лізандр

Прийду, кохана.

Гермія виходить.

(До Гелени)
Не втрачай надій.
Повір, Деметрій буде знову твій.
(Виходить)

Гелена

Вона щаслива — ну, а я пропаща.
Нічим за мене Гермія не краща,
То що ж — Деметрій мій не так гадає:
Не хоче знать того, що кожен знає.
Засліплений він Гермії очима,

Я ж — ним, і в тім страждань моїх причина.
Нікчемну річ, яка ціни не має,
Чеснотами кохання наділяє.
Не оком — серцем дивиться воно:
Сліпим малюють Ероса давно.
Як те хлоп'я безоке і крилате,
Розважністю кохання не багате.
Квапливе й легковірне без пуття,
Тому-то й кажуть, що воно — дитя:
Заіграшки клянеться, наче діти,
Й заіграшки ламає всі обіти.
Як ще Деметрій Гермії не знав,
То градом клятв мене він обсипав,
Та ледве жар від Гермії війнув, —
Той град розтанув, клятви він забув.
Піду, йому розкрию те, що знаю,
Тоді вночі він побіжить до гаю.
Аби хоч крихту дяки заслужить,
Я найдорожче ладна заплатить.
Хоч трохи утамую тим свій біль,
Що йтиму з ним удвох туди й відтіль.
(Виходить)

Сцена 2

Входять тесля Клинець, столяр Гембель, ткач Навій, міхоправ Дудка, лудильник Носик, кравець Замірок.

Клинець

Чи все наше товариство тут?

Навій

А ти виклич кожного за списком.

Клинець

Осьде список усіх, котрі знайшлися в Афінах, здатні до того, щоб зіграти нашу інтермедію перед князем і княгинею увечері в день їхнього шлюбу.

Навій

Насамперед, славний, мій Пітере Клинцю, розкажи, про що та п'єса; потім, зачитай, як звуть, акторів, а там дійдеш і до суті.

Клинець

Отже, ми гратимемо "Прежалісну комедію про страхітну люту смерть Пірама і Тізби".

Навій

Знаменита п'єса, можу запевнити, і дуже весела. А тепер, славний Пітере Клинцю, виклич усіх акторів за списком. Хлопці, станьте рядочком.

Клинець

Я викликатиму; а ви озивайтеся. Нік Навій. ткач?

Навій

Тут! Скажи, яка буде моя роль, і давай далі.

Клинець

Тобі, Ніку Навію, припала роль Пірама.

Навій

А хто цей Пірам? Коханець чи тиран?

Клинець

Коханець. Він сам себе вельми доблесно вбиває через кохання.

Навій

Ну, це така роль — коли зіграти її, як треба, без сліз не обійдеться! Коли її гратиму я, то хоч би глядачі очей не виплакали! Я цілу бурю здійму, я сам до певної міри тужитиму. Ну, давай далі. Та найдужче мені личить тиранів грати.* Я б зіграв Ракла * як ніхто — або ще якусь роль, таку, щоб землю гризти і щоб аж тріски летіли!
Скеля двигтить,
Камінь, летить,
Гучно тріщить
Брама темниці!
Долі сліпій
Дасть вирок свій
Хвеб осяйний *
На колісниці!
От де розмах! Ну, викликай і решту акторів. Це Раклів дух, це тиранський дух. А коханець куди жалісніший.

Клинець

Френсіс Дудка, міхоправ?

Дудка

Тут, Пітере Клинцю!

Клинець

Дудко, тобі доведеться грати Тізбу.

Дудка

А хто це — Тізба? Мандрівний лицар?

Клинець

Це та дама, що в неї закохався Пірам.

Дудка

Ні, ні, жіночої ролі мені не давайте. У мене вже борода сієть-ся.

Клинець

То дарма, ти однаково гратимеш у машкарі,* тільки говорити мусиш так тоненько, як лишень зумієш.

Навій

Якщо можна машкару надягти, то я й Тізбу зіграю. Я хіба ж таким тоненьким голоском пищатиму! Отак-о: "Тізбо, Тізбочко! — О Піраме, мій любий, це я! Це Тізба кохана твоя!"

Клинець

Ні, ні! Ти маєш грати Пірама, а ти, Дудко, Тізбу.

Навій

Ну, гаразд. Давай далі.

Клинець

Робін Замірок, кравець?

Замірок

Тут, Пітере Клинцю!

Клинець

Робіне Замірку, ти маєш зіграти Тізбину матір. Том Носик, лудильник?

Носик

Тут, Пітере Клинцю.

Клинець

Ти — Пірамового батька: сам я — Тізбиного батька. Столяре Гембелю, тобі припадає роль Лева, і, здається, все розподілено якнайкраще.

Гембель

А роль Лева у вас переписана? * Дайте її мені, дайте зразу, бо я дуже тугий, коли напам'ять учити.

Клинець

Та що там її вчити, її прямо з голови зіграти можна. Треба тільки рикати, і квит.

Навій

Давайте, я й Лева зіграю. Я так рикатиму, що сам князь гукне: "Ану, хай рикне ще раз! Ану ще раз!"

Клинець

Ні, як ти рикатимеш занадто страшно, то ще перелякаєш княгиню і дам так, що вони заверещать, а цього вистачить, щоб нас усіх повішали.

Усі

Еге ж, тоді нас перевішають усіх до одного!

Навій

Ваша правда, хлопці, як ми поперелякуємо тих дам до нестями, то їм нічого більше не зостанеться — тільки перевішати нас. Та я свій голос так розпрогресую, що рикатиму ніжно, мов голуб'яточко. Я вам так рикатиму, ніби соловейко.

Клинець

Ні, тобі не можна більш ніякої ролі грати, тільки Пірама. Бо Пірам чоловік собою показний, такий красень, наче намальований, та ще й делікатний, одне слово, справжній кавалер. І тому тільки ти мусиш зіграти Пірама.

Навій

Ну гаразд, коли так, то зіграю. А яку бороду мені найкраще начепити?*

Клинець

Та яку хочеш.

Навій

Я можу або солом'яно-біляву, або рудувату, або кармазиново-червону, або жовту-жовтісіньку, як французька корона.

Клинець

Ет, облиш ту Францію, вона ж геть облисіла від пранців, то щоб не грати тобі з голою пикою!.. Та ось вам ваші ролі, хлопці. Я прошу, благаю й наказую, щоб до завтрашнього вечора все вивчили напам'ять, і зійдемося в княжому гаю за милю від міста. Там ми при місяці влаштуємо репетицію, бо як зберемося в місті, то нас підглянуть та й розляпають скрізь про наш замір. А я тим часом складу список, яка бутахворія потрібна для нашої вистави. Та глядіть, не підведіть мене.

Навій

Прийдемо неодмінно й відрепетуємо п'єсу безпардонно, як по маслу. Та постарайтеся, щоб усе було як годиться. Бувайте здорові.

Клинець

Сходитись до Князевого дуба.

Навій

Гаразд! Хоч луснемо, а прийдемо.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

Сцена 1

Входять Ельф з одного боку і Пак (Робін Паливода) з другого.

Пак

Ну, що там, духу, га? Куди біжиш?

Ельф

Над горою і над долом
Через ліс і оболонь,
Над садком і частоколом
Через воду і вогонь
Швидше місяця шугаю.
Королеви фей слуга я.*
Я зрошаю моріжки,*
Де вона веде танки.
В неї варта — квіти рясту
В жовтих платтячках крапчастих.
Кожна крапка — то рубін,
Квітку пахом поїть він.
Росинок тут я маю назбирати —
Квіткам замість сережок почіпляти.
Прощай, вайло! Лечу, бо за. хвилину
Із почтом королева вже прилине!

Пак

Король іде побавитись сюди.
Щоб з ним вона не стрілася, гляди!
Бо він на неї лютий до нестями
За те, що є поміж її пажами
Украдене в індійського царя *
Одне хлоп'я вродливе, мов зоря.
Ревнивий. Оберон хотів малого
Забрати, й ловчого зробити з нього,
Але вона хлоп'я не віддає:
Ним тішиться, йому віночки в'є,
І нині, як північною добою
В гаю чи в лісі стрінуться обоє, —
Так сваряться, що ельфів душить страх:
Ховаються усі по жолудях.

Ельф

Стривай... Я впізнаю тебе! Мабуть,
Ти той, кого Паливодою звуть.
Ти Робін, дух збиточний і веселий,
Дівчат лякаєш часто ти по селах,
І злизуєш вершки, й ламаєш жорна,
Не раз тебе кленуть селянки чорно,
Бо ти їм масло збити не даєш.
Чи сусло бражне в кадовбі псуєш.
Нічні від тебе терплять мандрівці:
Для кпин ти зводиш їх на манівці.
Та хто тебе ласкаво прозиває,
Від тебе поміч і удачу має.
Це справді ти?

Пак

Так, слушний здогад твій,
Я той веселий каверзник нічний.

За блазня в Оберона я служу.
То перед ситим огирем іржу,
Мов кобилиця; то залізу в кухоль
До п'яної старої пащекухи,
Печеним яблуком у губи скочу,
Коли вона пивця хильнути схоче,
Й на підборіддя вихлюпну їй пиво.
Кумася щось розказує слізливо;
Стільцем прикинусь. Жінці ж сісти де б —
Я вислизну, й вона додолу геп!
Кричить, кляне — ледь-ледь не захлинеться.
Те бачивши, за боки всяк береться,
Й регоче там до сліз людина кожна —
Не часто сміх такий почути можна!
Та ось і Оберон! Ну, ельфе, йди!

Ельф

Вже й пані тут. Недовго й до біди!

Входить з одного боку Оберон, король фей і ельфів, зі своїм почтом, а з другого — Тітанія, королева, зі своїм.

Оберон

Не в добрий час, Тітаніє пихата!

Тітанія

Що, Оберон-ревнивець? Нумо далі,
Летімо, феї, геть, бо я зреклася
І ложа, й товариства Оберона.

Оберон

Зухвала, стій! Чи я тобі не пан?

Тітанія

А я тобі не пані? Але ж ти
З країни фей ушився тайкома
І цілий день в Коріновій подобі
Грав на сопілці й пісеньки складав
Зальотниці Філіді.* А чого
Ти прилетів аж з Індії сюди?
Бо та твоя дебела амазонка,
Ота твоя кохана войовниця
Бере з Тезеєм шлюб, і ти прилинув
Їх ложе шлюбне щастям наділити.

Оберон

Тітаніє, невже тобі не сором
Мені за Іпполіту дорікати,
Хоч ти чудово знаєш, що мені
Відомо, як Тезея любиш ти?
Хіба ж не ти його від Перігени *
Зманила геть під зорями нічними?
Не ти його намовила покинуть
Еглею, Аріадну, Антіопу?*

Тітанія

Це виплоди ревнивої уяви!
З кінця весни зійтись ми не могли
В долині, в горах, в лісі чи у лузі,
При джерелі, обкладенім камінням,
Чи над струмком в густих очеретах,
Чи на піску морського узбережжя,

Аби танки під вітру свист водити
Так, аби ти нам криком не завадив.
І вітер той, що марно нам свистів,
Розсердився і насмоктав із моря
Задушливих туманів, а вони
Дощами переповнили річки,*
І ті свавільно вийшли з берегів.
Відтоді марно тягне плуга віл,
Спливає марно потом плугатар:
Хліба гниють, не викинувши вусів,
Затоплені, порожні всі обори
Й на падлі гайвороння бенкетує.
Майданчики багно позаливало,
Де грали поселяни у скраклі,
А стежечки нетоптані травою
Позаростали так, що не знайти їх.
Вже люди ждуть — не діждуться зими,
І вечорами не бринять пісні,
А місяць, владар вод, блідий від гніву,
Зволожує дощами все повітря,
І люд застуда мучить та гостець.
Перемішалися тепло, і холод,
І пори року. Іней сивочубий
Червоній ружі падає в обійми,
Старий Мороз корону крижану
Віночком із весінніх квіточок
Оздобив, як на глум. Весна, і літо,
І плідна осінь, і зима сердита
Міняються уборами, збивають
Із пантелику світ, і він не може
Їх розрізнить. І весь цей рій нещасть
Із нашої зродився суперечки.*
Ми винні тут, ми їхні батько й мати.

Оберон

То виправ це! Від тебе все залежить.
Чого ти йдеш мені наперекір?
Чи так багато в тебе я прошу?
Віддай оте мізерне підмінча
Мені за пажа.

Тітанія

Ні, про це й не думай.
Не викупиш його за весь свій край!
То син моєї відданої жриці.
Як часто ми вночі сиділи поряд
У пряному індійському повітрі
На золотих Нептунових * пісках,
Дивилися на кораблі купецькі,
Сміялись, бачачи, як буйний вітер
Вітрила їхні туго надимає,
Мов животи жінок заваготілих.
Вона для сміху удавала з себе
Таке судно — ішла, немов пливла
(Тоді вона якраз носила в лоні
Мого улюбленця), й дрібнички всякі
Мені приносила, як той купець,
Що з-за морів привіз товар багатий.
Але вона померла у пологах.
Заради неї я плекаю хлопця
Й заради неї з ним не розлучусь.

Оберон

Чи довго ти пробудеш тут, у гаї?

Тітанія

Аж поки князь весілля відгуляє.
Як хочеш мирно з нами танцювати
І бавитись при місяці — ходімо.
Як ні — йди геть, і я піду від тебе.

Оберон

Віддай хлоп'я — і я піду з тобою.

Тітанія

Нізащо в світі! Ельфи, нум навтіки!
Як не втечу — посваримось навіки.

Тітанія з почтом виходить.

Оберон

Іди! Та з гаю не пущу тебе,
Аж поки не помщусь за цю образу.
Д підійди-но, Паку. Пам'ятаєш,
Як я сидів на скелі біля моря
І слухав спів русалки, що пливла,
Дельфіна осідлавши, і співала
Так дивовижно солодко та зграйно,
Аж море розхвильоване притихло
І зорі з неба стрімголов спадали
Ту пісню слухати.

Пак

О, пам'ятаю!

Оберон

В ту мить угледів я (хоч ти не бачив),
Як між землею і нічним світилом
Летів Ерот із луком у руках.
Націлившися в осяйну весталку,
Яка на небі західнім царює,*
Він золоту стрілу пустив у неї,
Що пронизала б тисячі сердець!
Але стріла вогненна враз погасла
У місячнім, невинному промінні,
А царствена весталка попливла
По небу далі, у цнотливі думи
Заглиблена. Одначе я помітив,
Куди упала золота стріла:
На західну маленьку білу квітку,
Й від рани квітка стада враз червона.
"Розбитим серцем" звуть її дівчата.
Знайди її! Яка вона, ти знаєш.
Лиш капни соком з неї на повіки
Людині сонній, і вона нестямно
У перше закохається створіння,
Яке побачить. Принеси мені
Цієї трави. Та обернися швидше,
Ніж милю пропливе левіафан.

Пак

Та я за півгодини цілу землю
Опережу!
(Виходить)

Оберон

Коли добуду сік,
Підстережу Тітанію заснулу
І бризну в очі їй. Тоді вона,
Прокинувшись, за першим, що побачить,
Нехай то лев, ведмідь, бугай, чи вовк,
Чи метушлива мавпа, чи віслюк, —
В любовному шаленстві побіжить.
І перше ніж зніму я з неї чари —
А це я можу іншою травою, —
Вона таки віддасть мені хлоп'я.
Та хто це йде? Для них я невидимий.
Ану, підслухаю розмову їхню!

Входить Деметрій, за ним Гелена.

Деметрій

Я не люблю тебе. Не йди за мною.
Ну, де ж Лізандр і Гермія прекрасна?
Його я вб'ю — вона мене вбиває.
Сказала ти — вони втекли в цей гай, —
І я стою серед дерев, як пень,
Бо Гермії своєї я не бачу.
Йди ж геть і більш за мною не ходи!

Гелена

Ти, як магніт, притягуєш мене!
Хоч не залізна я, та маю серце
Надійне, ніби з криці. Погаси
Свою магнітну силу, і тоді
Мене до тебе більше не тягтиме.

Деметрій

Чи я манив тебе? Чи улещав?
Чи не казав по щирості тобі,
Що не люблю тебе й любить не можу?

Гелена

За те ж бо я й люблю тебе ще дужче.
Твоя собачка я. Що більш мене
Ти б'єш, то більше лащитимусь я.
До мене стався так, як до собаки:
Штурхай, шмагай, занедбуй, лиш дозволь
Мені, негідній, бігти за тобою.
Ще меншого просити неможливо,
Але для мене й це велика радість —
Терпіть собачу долю при тобі.

Деметрій

Не випробовуй нехоті моєї:
Як бачу я тебе, мене аж нудить.

Гелена

Я ж нуджу світом, як тебе не бачу.

Деметрій

Ти наражаєш власну добру славу
І скарб свого дівоцтва на загрозу,
Лишивши місто і себе віддавши
Тому на ласку, хто тебе не любить.
Таж я вночі у цім відлюднім місці
Зробить з тобою можу, що захочу!

Гелена

Мені зарука — честь твоя. Для мене
То ще не ніч, коли твоє обличчя
Я бачу, й не відлюддя там, де ти,
Бо ти для мене — мовби цілий світ.
Як можу я сказать, що я сама,
Коли весь світ тут дивиться на мене?

Деметрій

Ось я втечу, сховаюся у хащі,
Й тебе на з'їжу диким звірам кину.

Гелена

З них найдикіший має м'якше серце,
Ніж ти. Тікай, перероби легенди:
За Аполлоном Дафна хай женеться,*
Голубка за грифоном,* лань за тигром.
Дурна погоня це, як полохливість
Женеться, а відвага утікає.

Деметрій

Не хочу більше слухати. Пусти
І не біжи за мною, бо тобі
Я тут, у лісі, лихо заподію.

Гелена

Мені ти чиниш лихо в місті, в храмі,
У полі. Фе, Деметрію, ганьба!
В мені ти стид жіночий убиваєш:

Не нам, а вам годиться упадати,
А жінка може лиш себе віддати.

Деметрій виходить.

Піду за ним: буває пекло раєм,
Як від руки коханої вмираєм.
(Виходить)

Оберон

Йди, німфо! Ніч не встигне відійти —
Вже ласки він благатиме, не ти!

Входить Пак.

Гонець мій любий! Квітку ти приніс?

Пак

Так, ось вона.

Оберон

Давай сюди хутчіше!
Я знаю місце, де цвіте чебрець,
Фіалка никла й жовтий баранець
І, сплівшися з шипшиною, навис
Над ними запахущий козолист.
Не раз, як зморять королеву танці,
Вона до ранку спить на тій полянці.
М'яке, тонке линовище змії
Встилає ложе запашне її.

Сік чарівний пущу я в око їй —
Вона потоне в маячні бридкій.
Ти, Паку, теж зостав собі частинку
І в лісі розшукай одну афінку,
Закохану в пихатого хлопчину.
Йому помажеш очі в ту хвилину,
Коли її ось-ось побачить він.
По вбранню видно — той юнак з Афін.*
Але гляди — з цим ділом так управся,
Щоб він палкіш за неї закохався,
Й до перших півнів повернись, як стій.

Пак

Усе зроблю, не бійтесь, пане мій!
(Виходить)

Сцена 2

Входить Тітанія, королева фей і ельфів, зі своїм почтом.

Тітанія

Ану, ставайте в коло й заспівайте!
Тоді — на півхвилини розбіжіться:
Хто — хробачків у пуп'янках давити,
Хто — добувати кажанячі крила
Для ельфів на плащі; хто — сов ганяти,
Що ухкають, угледівши котрогось
Із нас. Приспіте піснею мене
І — до роботи, поки я спочину.

Ельфи й феї співають.

1-й ельф

Комарі, ґедзі та мухи,
Згиньте, щезніть, пропадіть!
Їжаки, вужі й ропухи,
Королеви не будіть!

Хор

Соловейку, на поляні
Щебечи в нічнім тумані:
Люлі-люлі-люлі-лю,
Люлі-люлі-люлі-лю,
Гетьте, чари
І примари,
Не тривожте нашу пані!
На добраніч, люлі-лю!

1-й ельф

Довгоногі павуки,
Ми сюди не пустим вас!
Слимаки, черва, жуки,
Обминайте далі нас!

Хор

Соловейку, на поляні
Щебечи в нічнім тумані:
Люлі-люлі-люлі-лю,
Люлі-люлі-люлі-лю!
Гетьте, чари
І примари,

Не тривожте нашу пані!
На добраніч, люлі-лю!

Тітанія засинає.

2-й ельф

Все тихо! Ну, летім мерщій!
Один лише на варті стій.

Ельфи зникають.

З'являється Оберон і вичавлює сік із квітки на повіки Тітанії.

Оберон

Що побачиш ти в ту мить
Як зі сну прочнешся,
Враз до серця прикипить,
І не схаменешся.
Чи ведмідь, чи вепр, чи рись —
До тії почвари
Ти коханням загорись.
Хай же діють чари.
(Зникає)

Входять Лізандр і Гермія.

Лізандр

Кохана, ти зомлієш від знемоги.
Чи не спочить нам? Як гадаєш ти?

Скажу по правді — збився я з дороги.
А день настане — можна далі йти.

Гермія

Шукай собі десь обіч ти місцину,
А я ось тут під деревом спочину.

Лізандр

Ні, ляжу я на цей же самий мох:
І серце, й ложе в нас одне на двох.

Гермія

Лізандре, любий, я тебе благаю:
Ляж далі, а не тут, де я лягаю.

Лізандр

0, зрозумій невинність слів моїх!
Любов навчить тебе збагнути їх.
Вона, кажу я, нам серця єднає,
Тому й душа у нас на двох одна є.
Коли ж серця злилися, чом не може
Двох наших тіл одне вмістити ложе?
Що я кажу, не май того за лжу,
Бо серцем коло тебе я лежу.

Гермія

Словами граєшся. Чи ж я кажу,
Що здатним на брехню тебе вважаю?

Чи гордості я й чемності не знаю?
І все ж — повагу та любов покажеш,
Коли, мій друже, трохи далі ляжеш.
Бо чесній дівчині та юнаку
Годиться відстань берегти таку.
То ляж отам, засни, мій друже, міцно,
І хай твоя любов живе довічно.

Лізандр

"Амінь, амінь!" — кажу на ці слова,
1, поки я живий, любов жива.
Я ляжу тут. Кохана, мирно спи.

Гермія

Спокійно, любий, очі й ти склепи.

Засинають.
Входить Пак.

Пак

Цілий ліс я обійшов,
Та афінця не знайшов,
Що йому я маю око
Чарівним змочити соком.
Ніч і тиша... Хто це там?
То ж, мабуть, і є він сам!
Так, на нім афінське вбрання,
Діви юної кохання —
Каже пан мій Оберон —
Він зневажив. Ну, а он
І її зміг сон міцний

Просто на землі сирій.
Не посміла, бідна, ти
При безсердому й лягти.
Цим чар-зіллям, сину вражий,
Очі я тобі помажу.
Збудишся — й тобі любов
Вже не дасть заснути знов.

(Вичавлює сік із квітки на повіки Лізандрові)

Прокидайся ж. Я тікаю:
Оберон мене чекає.
(Виходить)

Вбігають Деметрій і Гелена.

Гелена

Убий мене, але не проганяй!

Деметрій

Геть, відчепись, кажу тобі, і край!

Гелена

Невже саму покинеш на біду?

Деметрій

Геть! Одчепись! Я далі сам піду.
(Виходить)

Гелена

Я в цій гонитві духу вже пускаюсь.
Що більш прошу, то менше досягаю.
От Гермія цього не знає горя,
У неї очі звабні, наче зорі.
Від чого? Не від сліз солоних, мабуть:
Я плакала частіш, але не вабить
Мій зір нікого. Певне, я бридка,
І звір лісний від мене утіка.
І дива тут ніякого немає,
Що вид мій так Деметрія жахає.
Десь дзеркала оманливого сила
До Гермії рівнятись спокусила.
Та хто це тут лежить? Лізандр неначе?
Він спить чи вбитий? Крові я не бачу.
Лізандре, пробудися! Ти живий?

Лізандр

(прокидаючись)
За тебе — хоч в огонь! Довіку твій!
Гелено, ти прозора! Сталось чудо?
Твоє серденько бачу я крізь груди.
А де ж Деметрій? Де твій лиходій?
Його ось зараз меч скарає мій!

Гелена

За що, Лізандре? В чім його вина?
Що любить Гермію? Твоя вона!
Невже задовольнитись цим не можна?

Лізандр

Що, Гермія? Мені хвилина кожна,
Пробута з нею, марна і порожня!
Гелену я, не Гермію, кохаю
І ґаву на голубку заміняю.
В людині розум волею кермує,
І вище розум мій тебе цінує.
Повільно дозріває все на світі,
І я спромігся лиш тепер дозріти,
Над волею здобувши врешті владу,
Мій розум дав мені таку пораду:
В твоїх очах читати, ясна панно,
Найкращу повість книжки про кохання!

Гермія

Ні, глум такий терпіть уже несила.
Чим я його у тебе заслужила?
Чи мало ще... Чи мало ще, юначе,
Що я ніколи, певно, не побачу
В Деметрія в очах жаги палкої,
То ще зневаги треба отакої?
Поганий жарт, Лізандре, далебі:
Не личить так поводитись тобі.
Бувай здоров! Але скажу я щиро:
В твоє лицарство мала більше віри.
Щоб то одним зневажену отак
За це ще й інший ображав юнак!
(Виходить)

Лізандр

А! Гермії не бачила вона!
Спи, Герміє, і зоставайсь одна.
Як мед, коли з'їси його в охоту,
Найгіршу потім виклика нудоту,

Як тих, хто в істинну вернувся віру,
Жахає потім єресь аж надміру,
Так і для мене мед і єресь ти,
Й тому тебе я мушу проклясти!
Всі сили, вся любов — лиш для Гелени,
Не буде іншої владарки в мене!
(Виходить)

Гермія

(раптом прокидається)
Рятуй, Лізандре, Гермію свою,
Зірви з грудей моїх оцю змію!
О боже! Що за сон! Я вся дрижу
Зі страху. Глянь! Я сон свій розкажу:
Неначе гад мені у серце впився,
А ти стояв і з усміхом дивився.
Лізандре! Що? Нема? Лізандре! Муже!
Не чуєш? Ти пішов? Озвись, мій друже!
О лихо! Де ти? Млість мене змагає.
Озвись, коханий, я тебе благаю!
Чи ти далеко? Треба йти шукати!
Знайти тебе чи смерть свою спіткати.
(Виходить)

ДІЯ ТРЕТЯ

Сцена 1

Ліс. Тітанія спить.

Входять актори: Клинець, Навій, Гембель, Дудка, Носик і Замірок.

Навій

Усі зібралися?

Клинець

Усі, всі. А осьде й місцина для нашої репетиції напрочуд зручна. Оця зелена галява буде нам за сцену, ті кущі глоду — за убиральню, і ми розіграємо все достоту, як перед самим князем.

Навій

Пітере Клинцю!

Клинець

Що скажеш, друже Навою?

Навій

У цій комедії про Пірама і Тізбу є такі речі, що навряд чи кому сподобаються. По-перше, Пірам мусить вихопити меча і вбити се-бе, а це видовище не для дам. Що ти на це скажеш?

Носик

Так, так, справді страхіття!

Замірок

Мабуть, доведеться нам кінець кінцем пропустити це самогуб-ство.

Навій

Нізащо в світі! Я придумав штуку, як усе залагодити. Напишіть для мене пролог, і нехай цей пролог пояснить глядачам,* що ми своїми мечами нікому шкоди не заподіємо і що Пірам не вбитий. А задля більшої певності ще треба сказати, що я, Пірам, насправді не Пірам, а ткач Навій. Тоді їм не буде чого й боятися.

Клинець

Гаразд, буде тобі такий пролог, і ми його напишемо восьми— й шестискладовими рядками.

Навій

Ні, хай буде на два склади більше: напишімо самими восьми-складовими.*

Носик

А лева дами не злякаються?

Замірок

Боюся, що таки злякаються;

Навій

Люди добрі, це треба зважити як слід. Випустити лева до дам... хай бог милує!* Це страшне діло. Адже лютішої дичини, як той лев, і на світі нема, і цього нам не слід забувати.

Носик

А тому потрібен ще один пролог, де сказано буде, що це не лев.

Навій

Ні, треба оголосити, як його звуть насправді,* і щоб половину його обличчя було видно з-під левової шкури, і хай він сам промовить до них отак якось: "Вельможні дами", — або: "Ласкаві дами", — або: "Я хотів би...", — або: "Я просив би вас...", — або: "Я уклінно благав би вас не боятись і не труситись. Я вам своїм життям ручуся: коли ви подумаєте, ніби я справді лев, то прощай моя голівонько. Ні, який там я лев! Я така сама людина, як і всі". А тоді хай назве себе, хай так навпростець і скаже, що він, мовляв, столяр Гембель.

Клинець

Ну, гаразд, так і зробимо. Та ось іще дві заковики. Як нам улаштувати на кону місячне світло? Адже, щоб ви знали, Пірам і Тізба зустрічаються при місяці.

Гембель

А яка буде ніч, коли ми ставитимем свою виставу? Чи місяч-на?*

Навій

Подивіться в календарі. Пошукайте календаря! Треба подивитися, чи ніч буде місячна!

Клинець

Так, ніч буде місячна.

Навій

Ну, тоді попросімо, щоб у великій залі, де ми гратимем, відчинили одне вікно, і хай крізь те вікно світить місяць.

Клинець

Еге ж. І хай котрийсь із вас вийде на сцену з в'язкою хмизу та ліхтарем і скаже, що він прийшов ображати — чи то пак зобража-ти — роль Місячного сяйва. І ще одне. Треба, щоб у великій залі був мур, бо, за п'єсою, Пірам і Тізба розмовляють крізь шпарину в мурі.

Носик

Як же ти внесеш до зали мур? Що ти порадиш, Навою?

Навій

Нехай хтось зображує мур, і треба трохи обмазати його тиньком, чи глиною, чи вапном, щоб він був схожий на мур. Нехай держить руку отак, розчепіривши пальці, а крізь оцю нібито шпаринку між пальцями й шепотітимуться Пірам із Тізбою.

Клинець

Ну, коли так, то все гаразд. А тепер посідаймо гарненько та й розучуймо свої ролі. Піраме, тобі починати. А коли відтарабаниш свої слова, відійди в кущі. І так хай кожен робить згідно зі своєю роллю.

Входить Пак.

Пак

Це що за мужлаї тут галасують
Так близько біля ложа королеви?

А, п'єса? Буду їм за глядача,
А може, при потребі, й за актора.

Клинець

Починай, Піраме! Тізбо, вийди наперед!

Навій у ролі Пірама

О Тізбо! Дух від квітки замашної...

Клинець

Запашної! Запашної!

Навій у ролі Пірама

... квітки запашної —
Це віддих ніжний твій, моя кохана.
Та що це? Голос? Хвильку під стіною
Пожди: я зараз коло тебе стану.

Пак

Чуднішого Пірама я не бачив!
(Зникає)

Дудка

Тепер мені говорити?

Клинець

Та вже ж не кому. Але не забувай, що він тільки пішов глянути, що там за шелест, і зараз повернеться.

Дудка в ролі Тізби

Піраме осяйний, біліший від лілеї,
Рожевіший від рож на пагоні струнком у,
У цвіті юності розкішної твоєї,
Ти вірний, наче кінь, який не знає втоми.
Зустрінемося ми біля гробниці нині…

Клинець

Гробниці Ніна!* Та це тобі казати ще не зараз. Це ти вже на Пірамову репліку відповідатимеш. Ти хочеш усю свою роль підряд відтарабанити. Піраме, твоя черга, ти вже проґавив свою репліку. Після слів "не знає втоми".

Дудка

А!..
(Повторює слова Тізби)
Ти вірний, наче кінь, який не знає втоми.

Входить Навій з ослячою головою, за ним Пак.

Навій у ролі Пірама

Чи красень я, чи ні, о Тізбо, весь я твій!

Клинець

Що за страхіття! Що за чортівня! Тут нечиста сила! Людоньки, що це? Людоньки, тікаймо! Рятуйте!

Клинець, Гембель, Носик, Дудка й Замірок вибігають.

Пак

Ну, зараз вас кругом поводить Пак!
Оббігаєте хащі всі вдогонь!
Я буду й кінь баский, і пес-гончак,
Кабан, ведмідь або сяйний вогонь.
Заржу, загавкаю, і рохкну, і ревну,
Мов кінь, пес, вепр, ведмідь, — і, як вогонь, сяйну.
(Вибігає)

Навій

Чого це вони повтікали? Якусь капость придумали, аби мене налякати.

Входить Носик.

Носик

Навій, що це з тобою зробилося? Що я бачу в тебе на в'язах?

Навій

Що ти бачиш у мене на в'язах? Що ж, як не свою ослячу голо-ву!*

Носик вибігає.
Входить Клинець.

Клинець

Господи боже! Навою, що це з тобою скоїлося? Ти перемінив-ся.
(Вибігає)

Навій

От збиточники! Це вони хочуть мене в дурні пошити й налякати. Та шкода! Я й з місця не зрушу — хай роблять, що хочуть. Буду отут ходити туди й сюди, буду співати — хай бачать, що я не злякався.
(Співає)
І жовтодзьобий чорний дрізд,
І промітна синичка,
І трясогузка — довгий хвіст,
І славка невеличка...

Тітанія

(прокидається)
Який це ангел розбудив мене?

Навій

Вівсянка, щиглик і кулик
І ти, зозуле сива,
Що нам віщуєш довгий вік, —
Лиш вірити несила...
Бо й правда, хто б це повірив такій дурній птасі? Вона собі "ку-ку" та й "ку-ку", накує бозна-скільки, а ти вір?

Тітанія

О милий смертний, заспівай іще!
Такий солодкий голос твій для слуху,

Твоя подоба так чарує зір,
Твої чесноти так мене хвилюють,
Що я тебе відразу покохала.

Навій

Не скажу, ласкава пані, що це ви зробили дуже розважно. А втім, як по правді сказати, ниньки кохання й розважність не часто у згоді бувають. І тим більше шкода, що ніхто з путящих людей не береться їх помирити. А що, зугарні й ми при нагоді пожартувати, правда ж?

Тітанія

Ти й мудрий, і прекрасний водночас.

Навій

Ні те, ні те. Та якби мені стало кебети якось вибратися з цього лісу, з мене б вистачило.

Тітанія

Що? Вийти з лісу? І не сподівайся!
Чи хочеш, чи не хочеш — тут лишайся.
Я — королева ельфів знаменита,
В моїм краю панує вічне літо,
Люблю тебе. Іди зі мною, милий.
Призначу слуг я, щоб тобі служили,
З морського дна дістали самоцвітів,
Приспали співом на постелі з квітів,
А смертну плоть твою я так очищу,
Що злинеш ти, як дух, від хмари вище.
Летіть мерщій до мене, Павутинко,
Метелику, Горошку і Гірчичко!

З'являються Павутинка, Метелик, Горошок і Гірчичка.

Павутинка

Я тут!

Метелик

І я!

Горошок

І я!

Гірчичка

І я!

Всі разом

Що нам зробити?

Тітанія

З цим паном будьте чемні і ласкаві,
Круг нього і стрибайте, і танцюйте,
Малиною й ожиною годуйте,
І сливи, й смокви, й виноград несіть,
І мед із нірок у джмелів крадіть,
А віск із лапок — замість нічників.
Засвічуйте ви їх від світлячків
І на спочинок милого вкладайте.
В метелика барвисті взявши крила,

Ви місячне проміння відганяйте,
Щоб сонному ув очі не світило.
Тепер його чемненько привітайте.

Павутинка

Привіт, о смертний!

Метелик

Слава!

Горошок

Слава!

Гірчичка

Слава!

Навій

Даруйте, ваша милосте, що я посмію спитати. Як звати вашу вельможність?

Павутинка

Павутинкою.

Навій

Дуже радий буду спізнатися з вами ближче, любий мій паничу Павутинко. Коли вріжу палець, то звернуся до-вас: адже павутиння кров спиняє. А вас як звати, вельмишановний?

Горошок

Горошком.

Навій

Будьте ласкаві, кланяйтесь від мене пані Горошинці, вашій матусі, і панові Стручкові, вашому татові. І з вами, любий паничу Горошку, радий буду познайомитися ближче. Перепрошую, а вас як звати, ласкавий добродію?

Гірчичка

Гірчичкою.

Навій

Любий мій паничу Гірчичко, я добре знаю, який ви терплячий. Отой мерзенний велетень Ростбіф зжер уже не одного з ваших родичів. Повірте, через вашу рідню мені вже не раз сльози на очах виступали. Дуже радий буду познайомитися з вами ближче, любий паничу Гірчичко.

Тітанія

Тепер ведіть його в мої чертоги.
Он гляньте, місяць наче засльозивсь,
І кожна квітка плаче до знемоги
За цнотою, утраченою кимсь.
Уста йому закрийте — і в дорогу.

Виходять.

Сцена 2

Входить Оберон, король фей і ельфів.

Оберон

Цікаво, чи Тітанія збудилась,
І що вона побачила найперше,
Що їй навіяло жагу нестямну.
Ось мій гонець.

Входить Пак.

Ну що, шалений духу?
Які у цім гаю пригоди стались?

Пак

В потвору королева закохалась!
Біля її таємної місцини,
Коли вона заснула на часину,
Зібрався гурт афінських тупаків —
Поденників, простих майстровиків, —
Щоб там якусь виставу розучити
І нею шлюб Тезеїв відзначити.
З них найтупіший, той, що грав Пірама,
Сказав свої слова — й подався прямо
В кущі. А там його я перестрів
І голову безмозку підмінив
Ослячою. Ось він виходить знову
На Тізбину відповідати мову —
І решта зразу врозтіч всі порснули,

Мов дикі гуси, що мисливця вчули,
Чи галич, що злітає аж під хмари,
Як постріл недалеко десь ударить.
Отак, його уздрівши, небораки
Пустилися тікати з переляку.
Той, спотикнувшись, падає, мов труп,
А той кричить: "Рятуйте!" — як на пуп.
Зі страху розум геть вони стеряли,
І речі неживі на них напали:
Терни їм рвуть і поли, й рукави,
Гілки збивають шапку з голови.
Так я прогнав їх, і зостався там
Лише ослоголовий той Пірам.
В ту мить якраз Тітанія збудилась
І в нього до нестями залюбилась.

Оберон

Ще краще вийшло, ніж я сам хотів.
Але чи ти й афінцеві скропив,
Як я велів, любовним соком очі?

Пак

Так, сонного знайшов я серед ночі,
Й лежала поряд дівчина з Афін.
Прокинувшись, її побачить він.

Входять Деметрій і Гермія.

Оберон

Сховайся. Це та сама пара, так?

Пак

Та сама діва, та не той юнак.

Деметрій

Люблю тебе, а ти мене хулиш.
Докори ці для ворога залиш.

Гермія

Мої докори — це ще не хула.
Гляди, щоб я тебе не прокляла!
Якщо Лізандра справді ти убив
І по коліна в кров уже забрів,
Забродь ще глибше і мене убий!
Як сонце дню, мені він вірний був,
То щоб отут мене саму забув?
Утік від сонної? Повірить годі!
Скоріш повірю, що до антиподів
Крізь землю можна продовбать віконце *
І місяць прошмигне туди — до сонця.
Ні, ти його зарізав, далебі!
Що ти убивця — видно по тобі.

Деметрій

Ні, я убитий — ти мене убила!
Твоя жорстокість серце простромила.
Та ти, убивце, чиста й осяйна,
Немов зоря Венерина ясна.

Гермія

Де ж мій Лізандр? Чи він живий, чи ні?
Прошу тебе, верни його мені!

Деметрій

Волів би труп його віддати псам.

Гермія

Геть! Геть з очей! Скажений пес ти сам!
То справді ти його замордував?
О, щоб тебе ніхто вже не назвав
Людиною! Признайся: ти не смів
Йому і в очі глянути? Убив
Його ти сонним? Ох, який-бо подвиг!
Достойний гадів, плазунів холодних!
Та ні — такого, як твоє, жала
Таїть гадюка жодна б не змогла.

Деметрій

Не в той бік лють спрямована твоя:
В Лізандра смерті неповинний я,
І він живий, наскільки можу знати.

Гермія

То, може, скажеш, де його шукати?

Деметрій

А нагороду матиму велику?

Гермія

Так: більш не бачити мене довіку.
Однаково, живий Лізандр чи ні.
Самий твій вид ненависний мені.
(Виходить)

Деметрій

Не варто бігти за такою злою,
Побуду тут на самоті з собою.
Печалі нашій додають ваги
Банкрута-сну несплачені борги.
Ану ж, підстережу я боржника,
Хоча давно від мене сон тіка.
(Лягає й засинає)

Оберон

Що ти накоїв! Схибив ненароком
І не тому помазав очі соком.
Ти відданих коханців посварив,
Зате порізнених не помирив.

Пак

Такий у долі владної закон:
На вірного — зрадливих є мільйон.

Оберон

Прудкіше вітру облети весь гай,
Афінянку Гелену розшукай.
Вона бліда від марного кохання:

Спивають кров зі щік гіркі зітхання.*
Йому пущу я в очі сік, а ти
Її на той час мусиш привести.

Пак

Лечу, лечу! Й татарина стріла *
Прудкіше полетіти б не змогла.
(Зникає)

Оберон

Ти, мій квіте, став багряним,
Бо Ерот тебе поранив.
Сік пролий на ці зіниці.
(Вичавлює сік із квітки Деметрієві на повіки)
Хай-но вгледить білолицю,
І вона йому засяє,
Ніби зірка з небокраю.
Від недуги від своєї
Хай благає ліку в неї.

Входить Пак.

Пак

Мій владарю, я привів
Діву ту, як ти велів.
А за нею ув'язався
Той, що в неї закохався.
Подивімося на них,
На людей оцих дурних.

Оберон

Зараз гамір тут почнеться,
І Деметрій враз проснеться.

Пак

І тоді вже будуть двоє
Упадати за одною.
Від такої ось мороки
Справді можна рвати боки.

Входять Лізандр і Гелена.

Лізандр

Яка ж у цьому насмішка? Не знаю,
Чи глум коли родився у сльозах!
Ти ж бачиш — слізно я тебе благаю,
Брехні немає у моїх словах.
Як можна насмішку в тому вбачать,
Що носить правди чистої печать?

Гелена

Дияволе, ти мною так не бався.
Щоб правда правду вбила? І не жди!
Ти ж Гермії у вірності поклявся:
Обидві клятви на вагу клади —
Не перетягне, певно, жодна шалька,
Бо й там, і там — пуста, брехлива байка.

Лізандр

Я клявся їй, бо розуму позбувся!

Гелена

Він і тепер до тебе не вернувся.

Лізандр

Деметрій не тебе — її кохає.

Деметрій

(прокинувшись)
Гелено, німфо, осяйна богине!
З очей твоїх небесне світло плине!
Що проти них кришталь? А губи пишні
Червоні та звабливі, наче вишні!
А білі руки! В горах Тавра * сніг,
Неначе сажа, чорний проти них!
О, дай же, дай поцілувати руку,
Цю квітку білу, щастя запоруку!

Гелена

О лихо! О ганьба! Чи вам не гріх
Так піднімати дівчину на сміх?
Якби пристойність ви хоч трохи знали,
Ніколи б так мене не ображали!
Чи вам не досить мною гидувати,
Що треба ще мене на кпини брати?
Якби не тільки з вигляду були
Чоловіками, ви б не завдали
Такої кривди жінці: не впадали
Й не присягались би, не заклинали,
Красу мою не вихваляли дружно,
Бо знаю: я обом вам осоружна!

За Гермію змагаєтесь шалено,
Та разом ви кепкуєте з Гелени.
Оце геройство, нічого й казати:
У сльози бідну дівчину ввігнати
Жорстоким глумом. Юнаки путящі
Не стали б так поводитись нізащо
Для забавки, немов якесь ледащо.

Лізандр

Деметрію, негарно! Сам же знаєш:
Відомо, як ти Гермію кохаєш,
То самохіть, із щирою душею
Тепер тобі я поступаюсь нею,
Щоб ти мені Гелену відступив,
Бо я її навіки полюбив.

Гелена

Не чула зроду я пустіших слів.

Деметрій

Навіщо Гермія мені твоя?
її вже зовсім не кохаю я.
То серце тільки гостювало в неї,
Та до Гелени любої моєї
Вернулося.

Лізандр

Неправда це, Гелено!

Деметрій

Хіба ти знаєш, що на серці в мене?
Пильнуй свого, а то перепаде!
Дивись — он Гермія твоя іде.

Входить Гермія.

Гермія

Хоч темна ніч зір в ока відбирає,
Та слухом нас гострішим наділяє.
Вона туман пускає нам у вічі,
Та вухо наше чує краще вдвічі.
Й тебе, Лізандре, я знайшла не оком —
Почула голос в мороці глибокім.
Чого покинув ти мене так нагло?

Лізандр

Не влежить той, кого жага потягне.

Гермія

Яка жага тягла тебе від мене?

Лізандр

Моя любов до красної Гелени,
Тієї, що мені ясніше сяє,
Ніж всі оті зірки на небокраї.
Мене шукаєш? Ще не зрозуміла,
Що ти мені навік онавісніла?

Гермія

Не вірю, не такі думки твої!

Гелена

Підмовили, я бачу, і її.
Вони всі троє змовилися, видно,
Щоб з мене поглумитися негідно.
Підступна Герміє, і ти могла
Ввійти у змову з ними, щоб із мене
Отак безчесно й ницо глузувати?
Невже ж усі оті звіряння щирі,
Сестринські клятви, всі години любі,
Пробуті вдвох, коли ми нарікали
На легконогий час, що розлучити
Нас поспішає, — все це вже забуте?
Забута днів шкільних невинна дружба,
Коли, як дві майстерниці-богині,
Сиділи поряд ми і гаптували
Ту саму квітку по канві тій самій
В дві голки, і одну співали пісню,
І наші душі, руки й голоси
В одне зливались? Вкупі ми росли,
Немов двояшки-вишні, хоч окремі,
Та з'єднані, бо хвостики зрослися.
Дві ягідки на спільнім черешку,
Два тіла наче, та одна душа.
Два герби на єдиному щиті,
Увінчані коронкою одною.
І хочеш ти порвати давню приязнь,
З чоловіками глузувати з мене?
Не дружній вчинок це і не дівочий.
Вся наша стать, як я, тебе осудить,
Хоч я сама зазнала кривди тут.

Гермія

Ці запальні слова мене дивують:
Я з тебе не глумлюсь — це ти глумишся.

Гелена

Хіба ж не ти намовила Лізандра
За мною бігати і задля сміху
Моє обличчя й очі вихваляти?
А другого зальотника свого,
Що ледь мене ногою не стусав, —
Богинею ясною називати,
І німфою, і видивом небесним?
Ненависній навіщо він це каже?
І твій Лізандр чого це раптом зрікся
Тебе й почав за мною упадати,
Як не з твоєї згоди та намови?
Що не така щаслива я, як ти,
Що не впадають так усі за мною,
Що неподілене моє кохання, —
Це мало б жаль будити, а не глум.

Гермія

Мені слова твої незрозумілі.

Гелена

Авжеж. Засмучену вдавай із себе,
А відвернусь — перекривляй мене.
Переморгнувшися, глуміться далі:
Цей жарт колись прославить, може, вас.
Якби ви мали жалості хоч трохи,
Чи милості, чи доброго звичаю,
То посміху б із мене не робили.

Що ж, прощавайте. Винна тут і я,
Та все направить смерть або розлука,

Лізандр

Стривай, красуне! Вислухай мене,
Душе моя, життя моє, Гелено!

Гелена

Чудово!

Гермія

(до Лізандра)
Любий, не глузуй із неї.

Деметрій

Як ти не вмолиш, я його примушу.

Лізандр

Ти не примусиш, і вона не вмолить.
Твої погрози, як її мольба,
Не мають сили. О Гелено мила!
Тебе кохаю я! Життям клянуся,
Його віддам, щоб довести: той бреше,
Хто каже, що тебе я не люблю.

Деметрій

Не годен він любити так, як я!

Лізандр

Хай меч розсудить, правда тут чия.

Деметрій

Ну що ж, ходім.

Гермія

(вхопивши Лізандра)
Лізандре, що це значить?

Лізандр

Геть, ефіопко!

Деметрій

Ні, лишень погляньте,
Як він пручається!
(До Лізандра)
Немовби хочеш
Зі мною йти, а сам стоїш, тюхтію?

Лізандр

Геть, кішко, тпрусь! Кажу я — відчепись,
А то струсну із себе, мов гадюку.

Гермія

Який ти злий! Що сталося з тобою,
Коханий мій?

Лізандр

Твій? Геть, кажу, від мене!
Татарко смагла!* Геть, гіркуще зілля!
Жартуєш?

Гелена

Так, жартує, як і ти.

Лізандр

Деметрію, я слова не зламаю.

Деметрій

Волів би діло бачити, а слову
Твоєму я чогось не дуже вірю.

Лізандр

Що ж діяти? Ударити? Убити?
Й ненависній я не завдам їй болю.

Гермія

Який ще гірший може бути біль,
Ніж від ненависті твоєї, любий?
За що ж мене зненавидів ти враз?
Чи я не Гермія? Ти не Лізандр?

Чи раптом на лиці я споганіла?
Ще звечора кохав — вночі покинув.
Виходить, ти...— О, хай боги боронять! —
Мене покинув справді?

Лізандр

Так, їй-богу,
І більш не хочу бачити тебе.
Отож облиш і сумніви, й надії
І знай напевне, що не жарти це:
Тебе ненавиджу, люблю Гелену.

Гермія

О леле!
(До Гелени)
Ти, облуднице, єхидно,
Злодійко! Ти підкралася вночі
І викрала кохання в нього з серця?

Гелена

Я бачу, ти ні скромності не маєш,
Ні сорому дівочого. Ти хочеш
Мене підбити на слова лайливі?
Ганьба, облудна і фальшива лялько!

Гермія

Я — лялька? А, то ти на цьому граєш?
Ти зростом хизувалась перед ним,
Що ти, мовляв, висока та ставна!
Поставою його зачарувала

І виросле в очах його ще вище
Лиш через те, що я така мала?
Ах, я мала, мальована жердина?
Мала, та не така, щоб не сягнути
Твоїх очей, не видряпати їх!

Гелена

Хоч з мене ви глузуєте, панове,
Та я прошу: не дайте їй покривдить
Мене. До сварок я не маю хисту,
Я дівчина плоха і несмілива.
Не дайте битись їй. І не гадайте,
Що я, як вища зростом, можу дати
Їй відкоша.

Гермія

О, знову! "Вища зростом!"

Гелена

Ой Герміє, не злися так на мене!
Згадай, що я тебе любила завше,
Твої секрети берегла, ніколи
Не скривдила тебе — хіба що нині,
Закохана в Деметрія, відкрила
Йому, що ви тікаєте в цей гай.
Подався він за вами, а мене
Кохання потягло за ним. Та він
Мене прогнав, погрожував набити,
Убити навіть. Відпустіть мене,
І я вернуся, навісна, в Афіни

І більше не ходитиму за вами.
Ти ж бачиш — я нехитра і сумирна.

Гермія

Та йди собі! І хто тебе тримає?

Гелена

Шалене серце, що зоставлю тут.

Гермія

З Лізандром?

Гелена

Ні, з Деметрієм.

Лізандр

Не бійся,
Вона тебе покривдить не посміє.

Деметрій

Авжеж — хоч би і ти їй помагав.

Гелена

О, з нею не жартуй, як розізлиться:
Вона була ще в школі забіяка,
Хоча й мала, але несамовита.

Гермія

Ізнов "мала"? Ти інших слів не знаєш?
Не дозволяйте їй шпильки пускати!
Пустіть мене до неї!

Лізандр

Геть, курдупко!
Недоростку, недоноску плюгавий!
Ти, намистинко!

Деметрій

Ба який завзятий!
Але тебе ніхто за це не просить.
Облиш, не смій Гелену захищати
І їй своє показувать кохання,
Бо пошкодуєш.

Лізандр

Вже ніхто не держить
Мене. Як не боїшся — йди за мною, —
Побачимо, хто більше має права
На осяйну Гелену — ти чи я.

Деметрій

Я — за тобою? Ні, йдемо пліч-о-пліч!

Лізандр і Деметрій виходять.

Гермія

Це через тебе все, небого, сталось
Куди? Стривай!

Гелена

Тобі не вірю я,
Тебе жахається душа моя.
Хай битися твоя рука меткіша,
Та в мене ноги довші, я прудкіша.
(Втікає)

Гермія

Що далі, то пригода ця чудніша.
(Виходить)

Оберон і Пак виступають наперед.

Оберон

Це все твоя вина. Ти знов наплутав —
Чи, може, вмисне каверзу підстроїв?

Пак

Повірте, Князю тіней, схибив я.
Чи ж не сказали ви самі, що маю
Його впізнати по вбранні афінськім?
Отож усе як треба я зробив:
Афінцю очі соком закропив

І думаю, що вийшло все на славу,
Бо з цього добру маємо забаву.

Оберон

Вони шукають місця для двобою.
Йди, Робіне, і огорни їх млою,
Чорнішою, ніж Ахерон * самий,
І небо й зорі чорнотою вкрий,
А забіяк заплутай серед мли
Так, щоб вони зійтися не змогли.
Лізандрів голос часом удавай —
І ним Деметрія дражни та лай,
А потім під Деметрія підшийся.
Води, ганяй їх — і того добийся,
Щоб олово влилось до їхніх ніг
І там їх сон, брат смерті, переміг.
А потім сонному Лізандру очі
Ти чудодійним соком спритно змочиш,
Щоб квітки нашої предивна сила
Зір стуманілий знову прояснила.
Прокинувшись, усю оцюману
Він матиме за марний виплід сну.
Хай до Афін вертаються коханці,
Поєднані до скону наостанці.
А поки справа скінчиться твоя,
Я випрошу в Тітанії хлоп'я,
Їй очі відчарую від полуди,
І знову запанує мир повсюди.

Пак

Спішімо ж, пане: мало в нас хвилин.
Дракони ночі вже беруть розгін,*
І світить онде вісниця Аврори.*

Вона позаганяє духів скоро
На цвинтарі. А ті, чий вічний дім
На роздоріжжі * чи на дні річнім,
Уже вернулися в свої постелі —
Свою ганьбу ховать в сирій оселі:
Вони жахаються ясного дня,
І темна ніч їм подруга й рідня.

Оберон

Ми духи зовсім іншої породи:
Як часто я на ловах супроводив
Саму Аврору і блукав гаями,
Аж поки сходу відчинялись брами
На обрії, й проміння золотило
Нептунові зелено-сині хвилі.
Проте не гайся: треба любо-мило
Скінчити до світанку наше діло.
(Виходить)

Пак

Туди й сюди, туди й сюди,
Водитиму туди й сюди.
Попоходи, попоходи:
Водитиму туди й сюди.
Ось уже один іде.

Входить Лізандр

Лізандр

Деметрію! Де ти, чванько, чаїшся?

Пак

(Деметрієвим голосом)
Я тут! Виходь, поганцю! Чи боїшся?

Лізандр

Іду!

Пак

(Деметрієвим голосом)
Гайда сюди, бо тут рівніше!

Лізандр виходить.
Входить Деметрій .

Деметрій

Озвись, Лізандре! Йди сюди скоріше!
Мовчиш? Утік, нещасний страхопуде?
Ти де? В кущах? Виходь, бо гірше буде!

Пак

(Лізандровим голосом)
Ти, зайцю, хвалишся перед зірками,
А битися збираєшся з кущами?
Виходь, хлопчиську! Виломлю лозину,
Бо ти меча не гідний, сучий сину!

Деметрій

А, ось де ти?

Пак

(Лізандровим голосом)
Мерщій іди за мною,
Це місце не годиться для двобою.

Виходять.
Входить Лізандр.

Лізандр

Біжить попереду і викликає,
Іду на голос — знову він тікає.
У злидня ноги легші від моїх:
Хоч біг я, та догнать його не міг.
А під ногами — й корч, і яма, й пень...
Спочину тут.
(Лягає)
Нехай настане день,
Тоді, із першим променем ясним,
Знайду Деметрія й зітнуся з ним.
(Засинає)

Входять Пак і Деметрій .

Пак

(Лізандровим голосом)
Гей, боягузе! Ти чого не йдеш?

Деметрій

А ти чого мене не підождеш?
Усе поперед мене сновигаєш,
Віч-на-віч стати мужності не маєш?
Де ти тепер?

Пак

(Лізандровим голосом)
Іди сюди. Я ось.

Деметрій

Все дражнишся? Гляди, щоб не прийшлось
Уранці засміятися на кутні.
Ну, йди. Мене змагає сон могутній,
Я долі зараз ляжу, ось сюди,
А вранці — начувайся, гостя жди.
(Лягає й засинає)

Входить Гелена.

Гелена

О довга, млява ніч! Прискор свій плин,
Зі сходу світло швидше хай сяйне,
Щоб я могла вернутись до Афін
Від тих, хто так ненавидить мене.
А сон, що смутку очі закриває,
Мене від мене поки що сховає.
(Лягає й засинає)

Пак

Троє? Де ж іще одна?
Дві хай буде пари!
Он іде! Яка сумна...
Це Ерота чари.
Часто шибеників лук
Завдає дівчатам мук.

Входить Гермія .

Гермія

Такої муки ще не знала ти:
Зарошена, пошарпана тернами,
Повзти не можеш, а не те що йти
Безсилими, замлілими ногами.
(Лягає)
Лягай же тут. Як станеться двобій —
Оборони Лізандра, боже мій!
(Лягає й засинає)

Пак

В тьму повиті,
Міцно спіте.
Сік оцей
Із очей
Зніме чари невблаганні.
(Видушує сік із зілля на очі Лізандрові)
Як проснешся —
Схаменешся.
Після сну
В мить одну
Давне вернеться кохання.
Мудре справдиться прислів'я:

"Який їхав, таку стрів я".
Всяк юнак свою знай милу,
Всяк їздець — свою кобилу,
А кінець вінчає діло.
(Зникає)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Сцена 1

Там-таки.

Входять Тітанія, королева фей та ельфів, ткач-блазень Навій і ельфи: Горошок, Павутинка, Метелик, Гірчичка та інші; а позаду — Оберон, король фей та ельфів.

Тітанія

Сядь поруч мене, любий мій, благаю, —
Погладжу щічки я тобі пухнаті,
Трояндами голівку заквітчаю
І довгі вушка буду цілувати.

Навій

А де Горошок?

Горошок

Я тут.

Навій

Почухайте-но мені голову, Горошку. А де мусью Павутинка?

Павутинка

Я тут.

Навій

Мусью Павутинко, славний мій мусью Павутинко, візьміть-но в руки свою зброю та вбийте отого червононогого джмеля, що сидить на будяку. І принесіть мені, мусью, його міхурець із медом. Та глядіть, любий мусью, не кваптеся й будьте обережні, щоб міхурець не прорвався. А то мені дуже прикро буде, як ви обіллєтеся медом, синьйоре. А де мусью Гірчичка?

Гірчичка

Я тут.

Навій

Дайте-но мені вашу лапку, мусью Гірчичко. Та не треба оцих реверанців, любий мій мусью!

Гірчичка

Що ви накажете?

Навій

Нічого, любий мусью, тільки допоможіть паничеві Павутинці чухати мені голову. Треба мені сходити до голяра, мій мусью, бо я, здається,

заріс на виду, аж дивно. А моя осляча мордяка така ніжна, що заріст мене лоскоче і я мушу чухатись.

Тітанія

Ти б, може, музику послухав, любий?

Навій

О, в мене на музику вуха добрі. Заграйте-но щось рублем по качалці.*

Тітанія

А може, ти, коханий, щось би з'їв?

Навій

А чого ж! З півмірки доброго, сухого вівса залюбки зжував би. Та й від жмутика сіна не відмовився б. Нема краще, як запашне, со-лодке сінце.

Тітанія

Я можу ельфа вмілого послати —
Горішків із дупла у білки взяти.

Навій

Та я б волів пригорщу-другу сухого гороху. Тільки, прошу вас, хай ваші слуги дадуть мені спокій. Бо мене чогось сон бере.

Тітанія

Засни! Тебе я міцно обніму.
Розсиптесь, ельфи, розійдіться геть!

Ельфи зникають.

Отак повійка обвиває ніжно
Пахучий козолист — або хмелина
Стискає так коряві пальці в'яза.
О, як тебе люблю я! Як жадаю!

Навій і Тітанія засинають.

Оберон

(виступає наперед)
Зворушлива картина, правда, Паку?
Мені вже шкода, що вона отак
Збезуміла. Ось щойно на узліссі
Квітки збирала для цього страшидла,
А я її докорами обсипав:
Адже вона довбешку волохату
Оздобила вінком з квіток духмяних.
І та роса, що тільки-но блищала
Перлинами на пуп'янках, тепер
В очах квіток яскріє, наче сльози
Над власною неславою й ганьбою.
Коли ж наглузувався вдосталь я,
Вона пробачення просити стала,
А я сказав — нехай хлоп'я віддасть.
Вона ту ж мить своїх послала ельфів,
Щоб віднесли його в мої чертоги
В країні чарів. Я вже маю хлопця
Й гидкуману зніму з її очей.
А ти зніми ослячу машкару

Геть з голови афінця-вахлая,
Щоб він, проснувшись разом з усіма,
Міг повернутись, як вони, в Афіни
І думав би, що вся нічна пригода
Йому наснилась у чудному сні.
Та спершу відчарую королеву.
(До Тітанії)
Стань, такою, як колись,
Як дивилась, так дивись.
Прожене цей квіт Діани
Всі Еротові омани.
(Видушує сік із зілля на повіки Тітанії)
Прокинься, королево, скарбе мій!

Тітанія

(прокидаючись)
Ох, Обероне, що за сон чудний!
Неначе в віслюка я закохалась.

Оберон

Он він лежить.

Тітанія

Та як усе це сталось?
Який огидний він тепер мені!

Оберон

Тсс... Робіне, зніми личину з нього.
Дай музики, Тітаніє, і влий
В усіх їх сон глибокий і міцний.

Входить Пак.

Тітанія

Гей, музики снодійної, скоріше!

Пак

(до Навоя, знімаючи з нього ослячу. голову)
Прокинешся таким, як був раніше!

Оберон

Грай, музико!

Музика грає.

Нум, люба, танцювати,
Щоб зовсім цих сплюхів заколисати.

Танцюють.

Коли вже ми зуміли помиритись,
То взавтра спільно будем веселитись,
В Тезея на весіллі танцювати,
І дім, і шлюб його благословляти.
Туди ж і ці прибудуть молодята —
І їх нам треба шлюбом поєднати.

Пак

Мій владарю, вже світає,
Перший жайворон співає.

Оберон

Що ж, кохана, — в безгомінні
Здоганяймо ночі тіні.
Швидше місяця круг світу
До снаги нам облетіти.

Тітанія

Ну, летімо ж, і в дорозі
Поясни мені по змозі,
Як між смертних я попала
В час, коли на квітах спала.

Оберон, Тітанія й Пак виходять.

Сурмлять роги. Входять Тезей з Іпполітою, Егей і весь по-чет.

Тезей

Підіть котрийсь лісничого знайдіть.
Обряди всі травневі ми скінчили
І стоїмо вже на порозі дня.
Послухай, люба, пісню гончаків.*
Пустіть усіх їх в західну долину!
Поквaптесь! Та лісничого знайдіть.

Один із слуг виходить.

А ми, княгине, зійдемо на гору
Послухати дзвінкий собачий грай,
Що котиться луною через гай.

Іпполіта

Колись на Кріті з Кадмом * і Гераклом
У лісі зацькували ми ведмедя
Спартанськими собаками.* Ніколи
Ще я такої музики не чула:
І гори, і ліси, й джерела, й небо —
Усе лунало, все лящало. Зроду
Не чула я приємнішого гуку.

Тезей

І в мене пси спартанського заводу:
Руді та вислогубі. Довгі вуха
Аж обмітають із трави росу.
Воласті, як з Фессалії * бики,
Хоч кривоногі і прудкі не дуже,
Та голосом один в один, як дзвони.
Ніколи краще дібраної зграї
На Кріті, ні в Фессалії, ні в Спарті
Вперед мисливський ріг не посилав.
Сама почуєш... О! Це що за духи?

Егей

Ото, владарю, спить моя дочка,
А це Лізандр, а це лежить Деметрій,
А то Недарова дочка Гелена.
Чого зійшлись усі вони сюди?

Тезей

Напевне, встали рано — вшанувати
Травневий ранок; а оскільки знали,

Що й ми сюди збираємось прийти,
Зостались наш побачити обряд.
Але скажи, Егею: це ж сьогодні
Дочка твоя зробити має вибір?

Егей

Так, мій владарю.

Тезей

Хай ловчі засурмлять і їх побудять.

Один слуга виходить.

Галас за сценою. Сурмлять роги. Коханці прокидаються і схоплюються.

Добридень, друзі. Валентинів день
Давно минув,* а ви оце лишень
Тепер злетілися мостити гнізда?

Лізандр

Пробачте, князю мій.

Коханці стають навколішки.

Тезей

Устаньте, встаньте!
Я знаю — ви суперники в коханні.
Чи нині світ дійшов такої згоди,

Що вже суперники лягають поряд
І засинають без підозри й страху?

Лізандр

Мій князю, я не знаю, що й казати.
Не відаю, чи сплю я, чи не сплю,
І як сюди попав, не знаю теж.
Але здається... все скажу по правді...
Так, так, згадав, ось як воно було:
Із Гермією я прийшов сюди,
Хотіли ми втекти з Афін кудись,
Де нас закон афінський не дістане...

Егей

Ви чуєте, мій князю? Чи не досить?
Судіть злочинця, як велить закон!
Вони втекли! Деметрію, ти чуєш?
Мене й тебе хотіли ошукати:
Дружину вкрасти в тебе, в мене ж — право
Тобі дочку віддати за дружину.

Деметрій

Мій князю, а мені Гелена гожа
Розкрила їхні заміри, і я,
Розлючений, сюди прибіг за ними,
Ну, а Гелена подалась за мною.
Але, мій добрий князю, сам не знаю,
Яка подіяла на мене сила:
Моя любов до Гермії розтала,
Неначе сніг. Зостався тільки спогад
Про марну забаганку літ дитячих.

Всім серцем іншій відданий тепер я.
Єдина втіха для моїх очей —
Гелена. Був я, князю мій, із нею
Заручений, як Гермії не знав ще.
Та, як в недузі їжа обридає,
А потім смак вертається до вас,
Коли одужаєте, — так я знову
Лише її люблю, її жадаю
І вже до скону вірний буду їй.

Тезей

У добрий час, коханці, ми зустрілись
І зараз поговоримо про це.
Егею, мусиш ти скоритись долі,
Бо нині, як і ми, ці вірні пари
У храмі поєднаються навіки.*
Та полювання треба нам відкласти,
Бо сонце он як високо підбилось.
Вертаймось до Афін! Три пари нас,
Тож разом пишне справимо весілля.
Ходімо, Іпполіто.

Тезей, Іпполіта, Егей та весь почет виходять.

Деметрій

Все це дрібним здається та далеким,
Немов вершини гір, сповиті в хмари.

Гермія

А в мене наче все в очах двоїться,
Мов бачу — і не бачу.

Гелена

Так і я
Деметрія знайшла, мов самоцвіт:
І мій він, і не мій.

Деметрій

А певні ви,
Що це не сон? Мені здається, ніби
Ми ще снимо. Чи справді князь тут був
І нам сказав негайно йти за ним?

Гермія

І батько мій також. Та й Іпполіта.

Лізандр

І князь велів іти за ним до храму.

Деметрій

То все ж ми не снимо. Ходімо швидше
І наші сни дорогою розкажем.

Лізандр, Гермія, Деметрїй і Гелена виходять.

Навій

(прокидаючись)
Коли надійде моя черга, тільки гукніть мене, і я зразу вийду. Це після слів: "Піраме найпрекрасніший..." Агей! Пітере Клинцю! Дудко,

міхоправе! Носику, лудильнику! Замірку! На бога, що це таке! Повтікали, а мене, сонного, покинули? А мені приснився такий чудовий сон! Наснилося таке, що людським розумом і збагнути годі. Осел ослом станеш, як почнеш цей сон тлумачити. Мені примарилось, наче я був... ну хтозна й чим. Приснилось, наче я був... наче я мав... та це треба дурнем заплішеним бути, щоб сказати, що я мав у тому сні. Ще людські очі такого не чули, людські вуха такого не бачили, людські руки такого не торкалися, людський язик не може збагнути і людський розум не може вимовити того, що мені приверзлося. Ось намовлю Пітера Клинця, хай складе баладу про мій сон.* І хай балада так і називається: "Навоїв сон", бо в ньому все наче на навій намотане. А я ту баладу після вистави сам проспіваю перед князем. Може, навіть, щоб воно дехвектніше прозвучало, проспіваю зразу після Тізбиної смерті.
(Виходить)

Сцена 2

Входять Клинець, Дудка, Носик і Замірок .

Клинець

Ти посилав кого додому до Навоя? Він уже вернувся?

Замірок

Нема ні слуху, ні духу. Його, напевне, забрала нечиста сила.

Дудка

Як він не вернеться, пропала наша вистава. Як же ми гратимем без нього?

Клинець

Ну, звісно, нічого не вийде. В усіх Афінах не знайдеш другого такого актора на роль Пірама.

Дудка

Так, він серед усіх афінських ремісників найрозумніший.

Клинець

Атож, і найпоказніший, а голос у нього просто хвантоменаль-ний.

Дудка

Треба казати "хвеномальний", бо хвантом — це, пробач на слові, пуста мара.

Входить тесля Гембель.

Гембель

Хлопці, князь виходить із храму, і там повінчалися ще дві чи три пари панів та паній. Якби наша вистава пройшла, то ми всі б розбагатіли.

Дудка

Ох, бідний наш Навій! Це ж він нікуди б не дівся від шести пенсів щоденно,* поки й віку його. Не я буду, коли князь не призначив би йому тих шести пенсів за те, що він зіграв Пірама. І він таки заробив би їх. Шість пенсів щодня за Пірама, і квит!

Входить Навій .

Навій

Де ж мої хлопці? Де ж мої молодці?

Клинець

Навій! О благословенний день! О щаслива хвилина!

Навій

Майстри, я вам можу такі дива розказати! Тільки не допитуйтесь, які, бо як я вам розкажу, то пропала моя добра слава в усіх Афінах. Але я вам неодмінно все розкажу, достоту все, як воно було.

Клинець

Ну що ж, ми слухаємо, брате Навою!

Навій

Ані слова! Я тільки хочу сказати вам, що князь уже пообідав. Збирайте своє причандалля та поприв'язуйте міцні шворки до своїх борід і нові банти до черевиків. І не гаймося, зійдімося всі коло палацу. Хай кожен перегляне свою роль. Одне слово, вибрали саме нашу п'єсу. Та глядіть, щоб Тізба мала на собі чисту білизну, а той, хто гратиме Лева, щоб не обрізав нігтів: хай виглядають, наче ле-вині пазури. І ще, любі мої актори, не їжте ні часнику, ні цибулі, щоб віддих наш пахнув приємно, і я не маю сумніву, що глядачі скажуть: от приємна вистава! Ну, годі балачок! Ходімо! Чуєте, хо-дімо!

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

Сцена 1

Афіни. Зала в Тезеєвім палаці.

Входять Тезей, Іпполіта, Філострат, вельможі й слуги.

Іпполіта

Чудна, Тезею, розповідь коханців!

Тезей

Така чудна — аж віри щось не йметься.
В байки про фей ніколи я не вірив.
У всіх коханців, як у божевільних,
Кипить у голові: уява їхня
Таке витворює, що й не збагне
Його холодний розум. Навіженець,
Коханець і поет — бредня суцільна.
Шаленець бачить більше чортівні,
Ніж є у цілім пеклі. А коханці
Вбачають Ледину дочку * в циганці.
Поетів зір в високому безумстві *
Блукає поміж небом і землею,
І, як уява створює подобу
Речей незнаних, так перо поета
І плоть, і назву й місце надає
Тому, що є лише пустим повітрям.
Таку уява буйна має силу,
Що, тільки-но якусь зачувши втіху,
Вже й бачить, хто ту вії у принесе.
А страх її посяде — то вночі
Ведмедя вгледить в кожному кущі.

Іпполіта

Е ні: все те, що сталося за ніч
І почуття їм так перемінило,
Не про саму лиш гру уяви свідчить:
Якась правдива суть у ньому є.
І все ж — яке воно чудесне й дивне!

Входять закохані — Лізандр, Деметрій, Гермія й Гелена.

Тезей

Ну, ось вони, щасливі та веселі.
Вітаю вас; нехай любов і радість
Вас супроводять.

Лізандр

Хай же й вас, наш князю,
Вони ведуть і до стола, й до ложа.

Тезей

Що ж нас розважить — маскарад чи танці?
Як збавити ці довгі три години,
Що від вечері і до сну лишились?
Де наш постійний розпорядник свят?
Що нас потішить? Чи нема вистави,
Щоб розігнать нудьгу годин повільних?
Покличте Філострата.

Філострат

(виходить наперед)
Тут я, князю.

Тезей

Що нам приготував ти на сьогодні?
Чи маскарад? Чи танці? Чим заповнить
Нудні години? Чим розвеселитись?

Філострат

(подає йому папір)
Ось список підготованих розваг.
Високосте, я вам лишаю вибір.

Тезей

А! "Бій з кентаврами". "Афінський євнух
Співатиме у супроводі арфи".
Не треба. Це я вже читав коханій
На честь Геракла, родича мого.
"Як п'яні жриці Вакха в дикій люті
Фракійського співця * живцем роздерли".
Це давня п'єса — грали ще тоді,
Як я з-під Фів вернувся переможцем.
"Як дев'ять муз оплакують Науку,*
Що в злиднях богу душу віддала".
Це, певно, гостра, в'їдлива сатира,
Непідходяща для весільних свят.
"Коротка п'єса про Пірама й Тізбу,
Трагедія весела і тривала".
Трагедія — і водночас весела?
Коротка і тривала водночас?

Так це ж гарячий лід і чорний сніг!
Ну як знайти у цім безглузді глузд?

Філострат

У п'єсі, князю, лиш десяток слів,
І я коротшої не чув ніколи,
Але й того десятка забагато,
Тому вона тривала. В ній немає
Ні слова до ладу, немов навмисне.
Трагедія вона лише тому,
Що в ній герой Пірам себе вбиває.
Я плакав, репетицію дивившись,
Але, признаюсь, плакав я зі сміху.

Тезей

А хто ж актори?

Філострат

Все афінські люди,
Ремісники звичайні, що навикли
Руками працювать, не головою,
І ось тепер свою невправну пам'ять
Заради вас обтяжить захотіли.

Тезей

Ну, коли так, подивимось виставу.

Філострат

Не варто, князю! Я її дивився.
Немає в ній цікавого ні крихти,
Хіба що вас побавить їхня щирість
У тих незграбних і тяжких зусиллях
Вам догодити.

Тезей

Хочу цю виставу
Побачити, бо простосердя й ревність
Чогось поганого створить не можуть.
Сідайте, дами. Приведи акторів.

Філострат виходить.

Іпполіта

Я не люблю, коли надмірна ревність
Бере на себе ношу затяжку.

Тезей

Такого ти, кохана, й не побачиш.

Іпполіта

Ти ж чув — вони не здатні ні до чого.

Тезей

Ми тим щедріші будемо, коли
Подякуємо їм за те "ніщо".
Те, що вони наплутають, ми будем

Розплутувать — і хай це нас потішить.
Ми будемо поблажливі до них —
Оцінимо не успіх, а зусилля.
Коли мене в якому-небудь місті
Вітальними промовами стрічають
Учені люди, часом бачу я,
Як затинаються вони від страху
Чи від збентеження, тремтять, і бліднуть,
І, не дійшовши ще до слів вітання,
Нарешті уривають ту промову,
Укладену й розучену давно;
Я в скромнім та збентеженім мовчанні
Гостинність чую більшу та щирішу,
Ніж у речах улесливо-сміливих
Майстерного й пустого красномовця.
Любов і простота небалакучі
В небагатьох словах багато скажуть.

Входить Філострат.

Філострат

Пресвітлий князю, вже Пролог чекає.

Тезей

Нехай увійде.

Сурми. Входить Клинець у ролі Пролога.

Клинець

Не думайте. Що мало в нас бажання
Вам догодити — вірте. Думка в нас

В усіх одна — і перша, і остання:
Наш хист малий. Розважить, може, вас,
Як ви подумаєте, ніби нами
Керує капость. Лихо буде нам,
Як вам догодимо цими словами.
Ми будемо щасливі. Вірте нам —
Актори тут. І хочуть показати
Вам те, що ви самі хотіли знати.

Тезей

Цей чолов'яга не зважає на такі дрібниці, як крапки та коми.

Лізандр

Він погнав свій пролог, як невиїждженого лошака, що не вміє зупинятись, коли треба. Добра наука, мій князю: мало тільки говорити, треба говорити вміючи.

Іпполіта

Справді, він зіграв свій пролог, як дитина грає на флейті: звук є, та нот нема.

Тезей

Його мова — як заплутаний ланцюг: усі ланки цілі, але без ніякого порядку. Що ж далі?

Входить Навій у ролі Пірама, Дудка в ролі Тізби, Носик у ролі Муру, Замірок у ролі Місячного сяйва і Гембель у ролі Лева; перед ними — сурмач.

Пролог

Чудна, панове, ця картина вам?
Стривайте, зараз все вам стане ясно.
Цей чоловік, щоб знали ви, — Пірам,
І Тізба зветься дама ця прекрасна.
Цей чоловік у тиньку та вапні —
То мур, що цих коханців розділяє.
Лише ота шпарина у стіні
Поговорити бідним дозволяє.
Оцей, із хмизом, псом та ліхтарем, —
То місяць. Він стоїть тут недаремно:
При місяці між диким чагарем
Коханці пробиралися таємно.
Цей хижий звір, що лев йому ім'я,
Побачив Тізбу, що в кущах скрадалась.
Вона його на смерть перелякалась.
Тікаючи, плаща згубила там.
Його скривавила левина паща...
Враз нагодився красень наш — Пірам.
Побачив кров і думає: "Пропаща
Моя кохана!" Вихопив кинджал —
І заколовся ним. А діва мила
Мерця угледіла, запала в шал
І віку теж собі укоротила.
Хай місяць, лев і мур, та й молодята
Докажуть те, що можна ще сказати.

Клинець, Навій, Дудка, Гембель і Замірок виходять.

Тезей

Цікаво, чи й лев говоритиме?

Деметрій

Що ж тут за диво, вельможний князю: скільки ослів уміють говорити, то чом лев не зможе?

Мур

Лудильник я, мене Том Носик звати,
І в цій виставі мур я маю грати.
Цей мур такий, що в ньому є шпарина,
Розколина, чи дірка, чи щілина.
Пірам і Тізба, наші молодята,
Крізь неї прихитрялись розмовляти.
Я справді мур, змурований руками:
Показують це й тиньк, і глина, й камінь.
А це щілина, і крізь неї знову
Пірам і Тізба поведуть розмову.

Тезей

Чи можна сподіватися, щоб камінь і тиньк говорили краще?

Деметрій

Справді, такого дотепного муру я ще не зустрічав, вельмож-ний князю.

Входить Навій у ролі Пірама.

Тезей

Тихо! Пірам підходить до муру.

Пірам

О темна ніч! Не світла ти, о ні!
Ти настаєш тоді, як день минає.
О ніч, о ніч! Біда, біда мені!
Свою присягу Тізба забуває!
А ти, о мур, прегарний, славний мур,
Що розгороджуєш мене й кохану!
Скажи, о мур, прегарний, славний мур,
Де шпарка? Дай-но, я крізь неї гляну!

Носик піднімає розчепірені пальці.

Нехай за це віддасть тобі Зевес!
Та що я бачу? Тізби я не бачу!
Проклятий мур, бодай пропав ти ввесь!
Хай долю він пошле тобі собачу!

Тезей

Я гадаю, що цей мур, коли вже він має живу душу, мав би теж відповісти лайкою.

Пірам

Ні, високосте, нізащо в світі. Бо після слів "пошле тобі собачу" — Тізбина репліка. Вона має зараз вийти, а я виглядатиму її крізь шпарку. Ось побачите, все буде точнісінько, як я сказав. Он вона вже йде.

Входить Дудка в ролі Тізби.

Тізба

О муру, часто нарікала я,
Що розлучаєш ти мене з Пірамом.
Твій камінь, тиньк і глина вся твоя
Моїми обціловані вустами.

Пірам

Чийсь голос бачу. Треба підійти
До шпарки — може, Тізбин вид почую.
О Тізбо!

Тізба

Ти? Це справді, любий, ти?

Пірам

А хто ж? Чи, може, думаєш — брешу я?
Як Олеандр,* я відданий тобі.

Тізба

А я — твоя Мегеро, далебі?

Пірам

Пехвал Прокрусту * не кохав так вірно!

Тізба

Як він її — тебе люблю безмірно.

Пірам

О, поцілуй мене крізь цю шпарину!

Тізба

Цілую, тільки не тебе, а глину!

Пірам

Ти прийдеш до гробниці нині, мила?

Тізба

Прийду, хоч би чигала там могила!

Навій і Дудка виходять.

Мур

На цьому вся моя скінчилась роль.
О князю наш, піти мені дозволь.
(Виходить)

Тезей

Ну що ж, тепер цей мур уже не розгороджує сусідів.

Деметрій

Що вдієш, високосте, коли він із тих мурів, котрі мають вуха.

Іпполіта

Такої дурної вистави я ще зроду не бачила.

Тезей

Таж актори, хай навіть найкращі, — лише тіні. А найгірші не дуже їм поступаються, коли їм підсобляє уява.

Іпполіта

Але наша уява, не їхня.

Тезей

Коли ми уявлятимем їх не гіршими, ніж вони самі себе уявляють, то вони можуть здатися чудовими людьми. Та ось ідуть двоє благородних створінь: людина й лев.

Входить Гембель у ролі Лева і Замірок у ролі Місячного сяй-ва.

Лев

О дами! Знаю, серцем ви м'які —
Малої мишки боїтесь, як діти.
Які ж то вас ухоплять дрижаки,
Коли прегрізний лев почне ревіти!
То знайте: я не лев і не левиця,
Я — столяр Гембель, невелика птиця.
Який би справжній лев прийшов сюди
Собі шукати халепи й біди!

Тезей

Який-бо ввічливий і совісний звір!

Деметрій

Я такого славного звіра ще й не бачив, високосте.

Лізандр

Відвагою цей лев — чисто лисиця.

Тезей

Правда; а розважністю — чисто гусак.

Деметрій

Не зовсім так, мій князю: його відвага не подужає його розважності, а лисиця завше подужає гусака.

Тезей

А я певен, що його розважність не подужає його відваги, бо гусак не подужає лисиці. Отож полишімо все це на його розваж-ність, а самі послухаймо, що скаже місяць.

Місяць

Оцей ліхтар — то сам дворогий місяць...

Деметрій

То слід би йому начепити на голову роги.

Тезей

Це ж повний місяць, а не молодик, тому рогів не видно.

Місяць

Оцей ліхтар — то сам дворогий місяць,
А я — той дядько, що живе у ньому.

Тезей

Оце найбільша хиба в усьому: цьому акторові слід би залізти в ліхтар. А так — який же з нього "дядько, що живе в місяці"?

Деметрій

Він боїться туди залізти, бо на свічці, бачте, вже нагоріло.

Іпполіта

Мені вже обрид цей місяць. Хоч би вже він обновився!

Тезей

Та він, певне, вже повернув на ущерб; Адже розум у нього не дуже світлий. Та заради ввічливості нам доведеться досидіти до кі-нця.

Лізандр

Ну ж бо далі, місяцю!

Місяць

Та я тільки маю вам сказати, що цей ліхтар — місяць, я — той чоловік, що живе в ньому, оця в'язка хмизу — моя в'язка, а оцей собака — мій собака.

Деметрій

Ну, то все це повинне бути в ліхтарі, бо ж воно все в місячному кружалі. Але тихо: он іде Тізба.

Входить Носик у ролі Тізби.

Тізба

Це Нінова гробниця. Де ж мій милий?

Лев

Р-р-р!

Тізба втікає.

Деметрій

Добре рикнув, леве!

Тезей

Добре чкурнула, Тізбо!

Іпполіта

Добре посвітив, місяцю! Справді, місяць світить дуже гарно.

Лев роздирає Тізбин плащ і вибігає.

Тезей

Добре шарпонув, леве!

Деметрій

А тоді з'являється Пірам.

Лізандр

І лев зникає.

Входить Навій у ролі Пірама.

Пірам

О, дякую тобі, нічне світило,
За сонячне твоє проміння ясне.
Адже воно мені покаже милу,
Осявши лице її прекрасне!
Та що це? Стій!
О боже мій,
Яка жахлива рана!
Що бачу я?
Це кров твоя,
О люба, о кохана!
Хто плащ порвав,
Життя відняв
У тебе, найрідніша?
0 фурій * лють!
Хай парки йдуть
Урвати нить скоріше!

Тезей

Така розпука, та ще смерть близької людини справді можуть засмутити нас.

Іпполіта

Їй же богу, мені його шкода.

Пірам

Природо, нащо левів ти створила?
Щоб нищила людей левина паща?
Щоб смерть у ній спіткала Тізба мила,
У світі найлюбіша і найкраща?
Сльоза, течи!
Ти, меч, січи!
Удар Пірама в груди!
У лівий бік!
У серце штрик!
Хай і мене не буде!
(Заколюється)
І ось тепер
Уже я вмер,
Душе, лети до раю!
Язик, змовкай!
Місяць, тікай!

Місяць виходить.

Вмираю, умираю!
(Вмирає)

Деметрій

Склав кості, бідолаха.

Лізандр

Та ні, не склав, а скоріше кинув кості.

Тезей

Такі кості кидай не кидай, багато очок однаково не випаде.

Іпполіта

А чого це місяць пішов зі сцени перше, ніж Тізба вернулась і знайшла коханого?

Тезей

Вона знайде його при світлі зірок. Та ось і вона: словами її відчаю і скінчиться вистава.

Входить Тізба.

Іпполіта

Мені здається, за таким Пірамом довго тужити не варт. Сподіваюся, що ті слова відчаю не дуже затягнуться.

Деметрій

Вони одне одного варті: покладіть на одну шальку Пірама, а на другу Тізбу, то досить буде порошинки, щоб перетягло будь-яку шальку. Пірам такий, що хай бог боронить, а Тізба така, що хай бог милує.

Лізандр

О, вона вже нагледіла його своїми чарівними очицями.

Деметрій

І зараз почне голосити.

Тізба

Піраме, спиш?
Чи так лежиш?
Озвись — прибігла мила!
Чи ти німий?
Ні — неживий,
І жде тебе могила!
Лілеї губ,
Вишневий чуб
І щік зелена м'ята —
Де ви? Нема!
В душі пітьма!
Забрала смерть проклята!
Ти, парко зла,
Перетяла
Життя шовкову нитку!
Берись за ніж,
Мене заріж,
Умерти хочу швидко!
Язик мовчить,
А меч стирчить —
І серце вже пробите!
(Заколюється).
Не хочу жить.
Хай кров біжить!
Прощай же, білий світе!
(Умирає)

Входять Лев, Місяць і Мур.

Тезей

Зосталися місяць і лев, щоб поховати мертвих.

Деметрій

Так, і мур теж.

Навій

(підхоплюється)
Ні, запевняю вас, ні: той мур, що розгороджував садиби їхніх батьків, завалився. Зволите додивитись епілог чи, може, волієте послухати бергамський танець * у виконанні двох акторів нашої трупи?

Тезей

Не треба епілогу, прошу вас, бо ваша вистава ніяких виправдань не потребує. Нащо ж виправдовуватись: коли актори всі мертві, то нема кого й ганити. їй-богу, якби той, хто склав цю п'єсу, сам грав Пірама та повісився на Тізбиній підв'язці, ото була б чудова трагедія. Але вона й так чудова і виконана дуже гарно. Тож давайте ваш бергамський Танець. Обійдемось без епілогу.

Танець.

Навій, Дудка, Гембель, Замірок і Носик виходять.

Вже північ язиком своїм залізним
Дванадцять вибила. Пора до ложа!
Бо скоро вже запіють півні. Як би

Уранці не заспати нам, бо ми
Засиділися звечора. Вистава,
Хоч недоладна, збавила нам час.
На ложе, друзі! Ще два тижні цілих
Нічних розваг веселих нас чекають.
(Виходить)

З'являється Пак із мітлою

Пак

Леви рикають вночі,
Десь на місяць виє вовк.
Сплять по праці орачі,
День скінчився, гамір змовк.
Дотліва червоний жар,
Ухкає на стрісі сич —
Вісник саванів та мар.
У таку пречорну ніч,
У години пізні ці
Розкриваються гроби,
І виходять з них мерці —
Духи страху та журби.
Й ми, поклонники Гекати *
Ночі дочки і сини,
Що від сонця утікати
Теж повинні, ніби сни, —
В цю годину жваві стали:
Маєм щастя в дім внести.
Щоб усі тут мирно спали,
Мишко, й ти не шелести!
А мене вперед послали —
За дверима замести.*

Входять Оберон і Тітанія з усім своїм почтом.

Оберон

Всю оселю освітіте
Сонним мертвенним вогнем.
Всі покої облетіте,
Ельфи й феї! Розпочнем
Заклинальні танці й співи.
Підхопіть за мною всі ви!

Тітанія

Спершу пісню розучіть —
Нота в ноту щебечіть,
Потім весело й грайливо
Освятім палати співом.

Співають і танцюють.

Оберон

Нумо, феї, обійдім
До світанку весь цей дім
Та благословімо нині
Ложе князя і княгині,
Щоб зачатий в ньому рід
Щасно жив багато літ.
Хай ні зради, ані чвари
Вік не знають всі три пари,
Хай ніякий ґандж природи
Не позначить їх породи:
Близни, родимки, рубці
І на тілі, й на лиці
Їхніх діток не спотворять,
А недуги не заморять.

Польову росу зберіть,
Всі покої окропіть.
Мир і щастя в цих палатах
Мають вічно панувати.
І, такий діставши дар,
Хай спокійно спить владар.
Поспішіться, не баріться,
Вдосвіта сюди верніться.

Оберон, Тітанія і їхній почет виходять.

Пак

(до глядачів)
А як ми вам не вгодили,*
Все направим любо-мило:
Думайте, що ви заснули
Й перед вами сни майнули.
За виставу, хоч погану,
Не висловлюйте догану:
Це ж бо сон лише, вважайте,
І за це нам попуск дайте.
Як обійдеться без свисту
И совість матимемо чисту,
Це всім нам додасть охоти
Вади наші побороти,
Й дальша п'єса краща буде.
На добраніч всім вам, люди,
Трохи оплесків, будь ласка, —
І скінчилась наша казка.
(Виходить)

КІНЕЦЬ

ПІСЛЯМОВА

Комедію "Сон літньої ночі" серед п'єс Шекспіра вперше згадує Ф. Мерес у 1598 р. Під іменем автора вона ввійшла in quarto 1600 р. Опублікована також in quarto 1619 р., з якого з урахуванням даних суфлерської книги, текст п'єси було перенесено до folio 1623 р.
Ряд мотивів споріднюють "Сон літньої ночі" з іншими творами цього періоду. Як у "Двох веронцях", основний конфлікт обумовлений непорозумінням між двома парами закоханих. Прийом "п'єси в п'єсі" формально нагадує "Приборкання норовливої" та "Марні зусилля кохання", а перипетії лінії Оберона та Тітанії сповнені такої ж таємничої романтики, як і монолог Меркуціо про королеву Меб ("Ромео і Джульетта"). Окремі сюжетні моменти підказані авторові творами Чосера і його улюблених Овідія та Плутарха, а все ж єдиного джерела комедія не мала. Оригінальність твору полягає також у тому, що типові для ранніх творів лірико-романтичний та побутово-комічний плани доповнені казковим сюжетом, у якому своєрідно відбились головні теми п'єси. Бездоганне відчуття пропорції, з яким здійснюється композиційний зв'язок усіх колізій, образність поетичного стилю, глибокий гуманізм зробили цей твір етапним у творчій еволюції Шекспіра.
Обрамлення п'єси — весілля Тезея та Іпполіти,— численні згадки про елементи шлюбного ритуалу, радісна й світла атмосфера комедії відповідають жанровим ознакам "святкової п'єси", частини урочистостей на аристократичному весіллі, на якому могла бути присутня сама королева. "Сон літньої ночі" скоріш за все був приурочений до весілля графа Вільяма Дербі в 1594 р. Художній рі-вень комедії та ряд її деталей,— наприклад, Тітаніїн опис безупинних стихійних лих (II, 1), який нагадував реальні обставини літа 1594 р.,— дозволяють датувати комедію 1594—1595 рр. Написана майже водночас із "Венеціанським купцем", "Приборканням норовливої", трагедією "Ромео і Джульетта", комедія "Сон літньої ночі" не поступається цим шедеврам багатством художнього змісту.
Афіни часів античності, навколо яких ростуть англійські трави й квіти, де живуть ремісники з типово англійськими іменами й психологією, а

молодь, як і в часи Шекспіра, вступає в конфлікт із батьківським диктатом, завдяки казковому сюжету сприймаються як дивний, далекий, але поетичний і художньо цілісний світ. Магія романтики поширюється й на Тезея, і на Іпполіту, які в іншому ви-падку лишилися б аристократичними маріонетками — dei machina. Риси "освіченого монаха" в образі Тезея, на думку критиків, дозволяють бачити в ньому літературний прообраз Генріха V, але саме почуття переможного кохання допомагає йому, разом з чарівником Обероном, виступати мудрим і справедливим вершителем людських доль у фіналі п'єси.
Тема кохання — провідна в комедії. У трагедії "Ромео 1 Джульєтта" в цей час Шекспір обрав зародження й розвиток любовної пристрасті предметом різностороннього психологічного аналізу. Ліричні герої "Сну літньої ночі" більш однопланові, змальовані з незначною індивідуалізацією: Гермія маленька й смаглява, Гелена висока й білява, Деметрій рішучий та різкий у судженнях, а Лізандр має м'яку й ліричну вдачу. Героїв споріднює більше характерних рис, ніж різнить, що .само собою створює умови для нічної "комедії помилок". Кохання-мана, кохання-безумство, любовне шаленство ламає дружбу Гелени та Гермії, змушує забути про клятви вірності Деметрія та Лізандра. Власне, не Оберон чи Пак, а всесильне кохання збиває на манівці, штовхає молодих героїв на сміливі або й нерозважні вчинки. Точність психологічного малюнка Шекспіра надає нічним пригодам закоханих найбільшого значення в розкритті моральної теми п'єси. Стильові образи інших планів комедії — від нехитрих афоризмів Навоя (III, 1) до монологу Тезея про подібність поета, закоханого й безумця (V, 1) — теж підпорядковані поетизації непереборної сили почуття.
Лірична драма героїв зумовлена не тільки суб'єктивними змінами їхніх почуттів, але й історично об'єктивними умовами: похмурою тінню на тлі напівказкових подій постає загроза смертної кари за непослух, що нависає над Гермією. Але жанр казкової феєрії вимагає щасливого кінця. Реставрація гармонії в сфері людських стосунків є наслідком відновлення її між Обероном і Тітанією, в світі природних сил.
Ще Семюел Джонсон, англійський критик і коментатор Шекспіра в XVIII ст., звернув увагу на те, що в назві комедії йдеться про ніч в середині літа (midsummer), в той час як її дія розгортається десь на початку

травня. Очевидно, в середині літа відбувалась та шлюбна церемонія, до якої написано п'єсу. Вибір же часу основної дії не випадковість. Травневі свята в Англії за давнім, ще дохристиянським звичаєм присвячені весняному цвітінню землі. На початку травня буяння соків у квітах і травах відповідає буянню людських мрій та фантазій, і згаданий анахронізм у атмосфері п'єси-казки виглядає цілком органічно. Зілля, що викликає кохання з першого погляду, життєрадісний, бешкетливий Пак та тендітні ельфи прийшли в комедію Шекспіра з англійського фольклору. Оберон і Тітанія — це витвір авторської уяви, і не дивно, що ці образи багатопланові. Шекспір наділяє царствене подружжя, подібне до Тезея й Іпполіти, безмежною владою над людьми й стихіями, і в той же час прирівнює їх до простих смертних, коли й вони потрапляють у полон до химер власної уяви. Люди й боги в ренесансному нічному царстві Шекспіра рівні перед коханням. Парадоксальним доказом на користь цієї ідеї є і абсурдна закоханість Тітанії в Навоя, перетвореного на осла: високий "романтичний" план комедії таким чином поєднується з "низовим", фарсовим її рівнем.

Постановку афінськими ремісниками "Лютої смерті Пірама й Тізби" звичайно трактують як бурлескну версію теми кохання, а ткача Навоя вважають — разом з Довбешкою ("Марні зусилля кохання"), Лансом ("Два веронці") та мамкою Джульєтти — неперевершеним комічним героєм ранньої творчості Шекспіра. З іронією змалював автор відверте презирство Іпполіти до спектаклю, а також зверхність Тезея, нездатних зрозуміти щирі почуття, якими керувались незграбні простолюдці. Чи не з цього починається в мистецтві усвідомлення й художнє втілення тієї дистанції між митцем і "верхами" суспільства, яке набере самостійного значення в наступні літературні епохи? П'єса про Пірама й Тізбу — це художній документ великої ваги, який доніс до майбутніх поколінь, хай у стилізованому вигляді, народну комедію тих часів. Усі моменти побутової, фарсової лінії твору по-своєму розвивають ідеї ренесансного гуманізму: так, невичерпна енергія Навоя, який хотів зіграти й Лева, й Тізбу, а ще краще — Геракла з усіма його подвигами, Навоя з його вмінням лишатися собою і в ослячій подо-бі, і перед реальними чи казковими монархами, свідчить про віру Шекспіра в невичерпні можливості людини у фантасмагорії життя.

Поетична казка Шекспіра привернула увагу його шанувальників на Україні ще в 30-і рр. XIX ст. (нарис про п'єсу Г.Я. Кронеберга, спроби перекладу І.В. Розковшенка та В.М. Лазаревського). Великий вплив справила п'єса на задум драми-феєрії Лесі Українки "Лїсова пісня". Поетеса присвятила комедії також однойменного вірша. В 1927 р. Г. Юра поставив комедію на сцені Київського українського драматичного театру ім. І.Я. Франка. На світовій сцені великого авторитету набули інтерпретації комедії в лондонському театрі "Олд Вік", де в ролях Оберона та Тітанії виступали талановиті виконавці ролей шекспірівського репертуару Джон Гілгуд (1929) та Вів'єн Лі (1937). Поетичний спектакль про всепереможну силу кохання створив також відомий режисер англійського театру та кіно Пітер Брук (1971). Серед кіноекранізаційй "Сну літньої ночі" варто згадати американську стрічку режисерів М. Рейнгарта та І. Дітерле (1935) та напрочуд поетичну спробу чехословацького режисера Іржі Трнки розповісти історію шекспірівських героїв мовою лялькового мультиплікату (1959).

ПРИМІТКИ

Тезей, князь Афінський — Титул "князь" в античному контексті є анахронізмом, але саме такий титул легендарний Тезей (Тесей), син і спадкоємець афінського царя Егея, мав у "Розповіді лицаря" з "Кентерберійських оповідань" Дж. Чосера, де згадується, зокрема, і завоювання Тезеєм Скіфії і одруження його з царицею амазонок Іпполітою. Тезей у Чосера теж мав придворного Філострата. Відомості про Тезея, Шекспір міг знайти також у "Життєписах благородних греків і римлян" Плутарха (46—120 н. е.)ч англійський переклад цієї книги вийшов 1579 р.

Амазонки — легендарне плем'я жінок-войовниць, які жили в Малій Азії й на берегах Меотіди (Азовського моря).

Оберон — очевидно, Альберіх, карлик-охоронець підземних скарбів Нібелунґів, який у старофранцузькім тексті "Huon de Bordeax"

перетворився на Оберона і під таким ім'ям вийшов на англійську сцену 1591 р. у драмі Р. Гріна "Яків IV".

Тітанія — ім'я походить з "Метаморфоз" Овідія.

Робін Паливода — в оригіналі Robin Goodfellow, тобто Робін Добряга, популярний образ англійської народної поезії. Фольклорний Пак був злим і підступним, але Шекспір наділяє його також рисами іншого гнома — Берта Добряги, який, зокрема, зробив чимало послуг легендарному Робін Гудові. Про Берта Добрягу писав Р. Скотт у трактаті "Відкриття відьомства" (Discovery of Witchcraft, 1584), де знаходимо також і мотив тимчасового перетворення на осла.

Для тебе батько — все одно, що бог — Принцип патріархальних родинних стосунків, якого дотримувалися і в часи Шекспіра.

Чи зможеш ти вдягти убір черниці — Приклад анахронізму: в Стародавній Греції не існувала монастирів.

Діана — тут — богиня дівочої цноти.

Клянусь ... стрілою щиро-золотою — За міфом, золота стріла Ерота (Купідона) приносила щасливе кохання.

Венерині голубки — символ чистоти, постійний атрибут богині кохання Венери.

І тим вогнем, котрий спалив Дідону — В "Енеїді" Вергілія цариця Карфагена Дідона, покинута Енеєм, заподіяла собі смерть, спаливши себе на поховальному вогнищі.

Феба — одне з імен Діани, богині місячного світла.

Пірам і Тізба — герої трагічної історії про кохання з поеми "Метаморфози" Овідія, про юнака і дівчину з ворожих сімей у Вавілоні. Одне з можливих джерел трагедії "Ромео і Джульєтта".

Та найдужче мені личить тиранів грати — Є припущення, що Шекспір глузує з Едварда Алейна, провідного актора з трупи Лорда Адмірала, яка суперничала з трупою Бербеджа. Алейн славився патетичним виконанням ролей тиранів і злочинців.

Ракл — перекручене ім'я Геракла, грецького героя.

Хвеб (Феб) — бог світла в греків.

... ти однаково гратимеш у машкарі — В єлизаветинському театрі жіночі ролі грали юнаки. Якщо зовнішності виконавця бракувало жіночності, йому доводилося грати в масці.

А роль Лева у вас переписана? — Столяр Гембель — буфонний образ. В англійському тексті він зветься Snug, тобто "гладенький, акуратний, добре припасований" — звичайні прикмети столярного виробу. Комізм цієї натури привернув увагу К. Маркса, який порівняв англійського буржуазного радикала Юма, що хотів зробити "опозицію приємною", із столяром "Снагом, який грає роль лева в "лютій смерті Пірама й Тісби"" (Твори, Т. 10, с. 85).

А яку бороду мені найкраще начепити? — В єлизаветинському театрі колір бороди відповідав характеру персонажа. Руду або кармазинову бороду носили зрадники та інші негативні персонажі Ці кольори, так сама, як і інші, запропоновані Навоєм, не відповідали темпераментові ніжного коханця Пірама.

Королеви фей слуга я — Сучасники автора сприймали цю репліку як звертання до королеви Єлизавети, що могла бути присутня на першій виставі.

... зрошаю моріжки — Існувало повір'я, що ельфи кроплять водою ті кола, що лишаються після танців фей, і там виростає напрочуд свіжа трава, яку, проте, не хоче їсти худоба.

Украдене в індійського царя — В часи Шекспіра вірили, що фея, яка допомагає породіллям, здатна підмінити новонародженого й забрати його до свого учту, лишивши в колисці малого ельфа.

Корін і Філіда — умовні імена закоханих пастушків у пасто-ральній поезії.

Перігена — дочка корінфського розбійника Сінікса, яка закохалася в Тезея, що вбив її батька.

Еглея — німфа, заради кохання якої Тезей покинув дочку крітського царя Аріадну на острові Наксосі. Антіопа — амазонка, кохана Тезея, яку герой убив, бо вона не давала згоди на його шлюб з дочкою крітського царя Федрою. Оберон "згадує" події, які від-булися значно пізніше весілля Тезея та Іпполіти.

Дощами переповнили річки — Досить об'єктивний опис дощового літа 1594 р.

І весь цей рій нещасть Із нашої зродився суперечки — Репліка втілює ренесансну ідею єдності й світової гармонії.

Нептун — бог моря в римській міфології.

Ерот... Націлившися в осяйну весталку, Яка на небі західнім царює — Цей образ вважають натяком на королеву Єлизавету, яка за офіційним міфом дала обітницю цноти. Весталки — жриці богині домашнього вогнища в римській міфології, які на 30 років давали обітницю зберігати цнотливість.

За Аполлоном Дафна хай женеться — Гелена слушно пропонує Деметрію "вивернути легенду" — за міфом, Аполлон переслідував Дафну

Грифон — фантастичний звір з тулубом лева, головою та кри-лами грифа.

По вбранню видно — той юнак з Афін — Афіняни носили плащі особливого крою.

... цей пролог пояснить глядачам — Актор, який виголошував пролог, звався Прологом.

... напишімо самими восьмискладовими — В англійських баладах звичайно чергувалися восьмискладові та шестискладові вірші. Навій вважає, що чим довший рядок, тим поважніше виглядатиме вірш.

Випустити лева до дам... хай бог милує! — Сучасники Шекспіра знали про наслідки такого експерименту. На хрестинах старшого сина шотландського короля 30. VIII. 1594 р. у святковій процесії була колісниця, запряжена левом, що викликало загальну паніку.

... треба оголосити, як його звуть насправді — На придворному святі 1575 р. в присутності королеви трапилась курйозна історія: актор Гаррі Голдінхем, що мав зіграти роль легендарного співця Аріона, якого від смерті рятує дельфін, чомусь під час вистави скинув з себе костюм Аріона, запевняючи, що насправді він Гаррі Голдінхем.

А яка буде ніч?.. Чи місячна? — Дія відбувається за 4 дні до того, як місяць обновиться, але йдеться про "повний місяць". Нехтуючи точністю деталей, Шекспір, проте, зберігає головне — атмосферу фантастичної казки.

Гробниці Ніна! — Нін — легендарний цар Ассирії і засновник її столиці Ніневії.

Що ти бачиш?.. Що ж, як не свою ослячу голову! — Популярний жарт часів Шекспіра.

Скоріш повірю, що до антиподів Крізь землю можна продовбать віконце — Антиподами стародавня наука називала жителів діаметрально протилежних пунктів земної кулі. В античному світі існування антиподів заперечували Лукрецій, Пліній, Плутарх, а в ранньому християнстві Августін.

Спивають кров зі щік гіркі зітхання — В давнину вірили, що з кожним зітханням людина втрачає краплю крові.

Татарина стріла — тобто стріла з вигнутого лука Купідона (Ерота), який називали татарським на відміну від прямого англійсь-кого.

Тавр (Торос) — гірський хребет у Малій Азії.

Геть, ефіопко!.. — Татарко смагла! — Свідчення зневаги до Гермії.

... мальована жердина? — Високий стовп, прикрашений різнобарвними стрічками, який в Англії встановлювали на травневі свята.

... огорни їх млою, Чорнішою, ніж Ахерон — Підземна ріка, через яку душі померлих переправлялись до Аїду, царства мертвих.

Дракони ночі вже беруть розгін — За міфічними уявленнями, колісницю богині ночі та королеви духів Гекати везли чорні драко-ни.

Аврора — богиня вранішньої зорі в римській міфології.

А ті, чий вічний дім На роздоріжжі — Самогубці, яких, за звичаєм, не ховали в освяченій землі, щоб їхні душі не знали спо-кою.

Заграйте-но щось рублем по качалці — Навій хоче послухати звичну для нього сільську шумову музику.

Послухай, люба, пісню гончаків — Образ має реальну основу: аристократи часів Єлизавети підбирали мисливських собак до зграї так, щоб гавкіт їхній звучав мелодійно.

Кадм — герой грецького епосу, син фінікійського царя Агено-ра, засновник міста Фів.

Спартанські собаки — порода дуже лютих псів.

Фессалія — область Греції біля Егейського моря, що слави-лась родючими землями.

Валентинів день Давно минув — За повір'ям, 14 лютого, в день св. Валентина, птахи повертаються з півдня й починають зби-ватися в пари. Бо нині, як і ми, ці вірні пари… поєднаються навіки — На початку п'єси до весілля лишалося Ч дні, які дивним чином минули за одну ніч. Авторський недогляд.

… хай складе баладу про мій сон — Народні співці в часи Шекспіра часто писали балади на злобу дня.

… шести пенсів щоденно — Вдячні патрони призначали своїм улюбленим акторам пенсію. Вілл Кемп, блазень з трупи Лорда Камергера, після вдалого виступу в Норвічі отримав від мера цього міста довічну пенсію в 40 шілінгів щорічно.

Ледина дочка — Єлена Троянська.

Поетів зір в високому безумстві… — Існує думка шекспіроз-навців, що цей монолог про силу уяви та її здатність перетворювати світ Шекспір написав пізніше.

"Бій з кентаврами" — Йдеться про битву з кентаврами Геракла і Тезея, які прийшли на допомогу цареві лапіфів Періфою.

Фракійський.співець — Орфей; за легендою, став жертвою вакханок, прихильниць культу Діоніса (Вакха).

"Як дев'ять муз оплакують Науку..." — іронічний натяк на поему Едмунда Спенсера "Сльози муз" (1591), в якій автор з гіркотою писав про те, як нехтують ученістю й ученими людьми.

Олеандр — перекручене від імені Леандр. Мегеро — перекру-чене вгд імені Геро. Майстри мають на увазі трагічних коханців Леандра і Геро.

Пехвал — і Прокруста — в оригіналі Прокруса — перекручені імена подружжя Кефала і Прокріди. За міфом, підозрюючи чоловіка у зраді, Прокріда стежила за ним під час полювання й випадково стала його жертвою. Образ Кефала як вірного коханого розрахований на комічний ефект.

Фурії — богині помсти; парки — богині людської долі в римській міфології.

Бергамський танець — італійський веселий селянський танок.

Поклонники Гекати — в оригіналі "троїстої" Гекати (triple Hecate). Культ велительки підземного царства існував у трьох формах: Гекати під землею, Діани на землі, Місяця на небі.

А мене вперед послали — За дверима замести — Перший фінал п'єси являє собою так звану "маску", тобто інтермедію ельфів, які виконують різні весільні обряди. Ця кінцівка виконувалася, власне, на весіллі.

А як ми вам не вгодили... — Другий фінал, яким завершували п'єсу в загальнодоступному театрі.

Наталя ЖЛУКТЕНКО

Тексти представлено за виданням "Вільям Шекспір. Твори в шести томах. Том 2", Київ, "Дніпро", 1985.